

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

4. číslo / ročník XI. / listopad 2022 / cena 30 Kč

KDO PŘIJE DÁL?

Obsah

■ Úvodník

Jedeme dál? (Tomáš Fošum)	3
---------------------------	---

■ Česko

Nové dělicí linie dramatizují prezidentské volby (Antonín Berdych)	4
--	---

■ Střední Evropa

Do toho, chlapi z Budy a Říma! Vzniká tandem Meloni–Orbán? (Jan Blažek)	6
Rocker novou kometou rakouské politiky? (Miroslav Šepták)	8
Když se z novináře stane živý terč (Marián Balázs)	9
EU se pokouší být globálním hráčem v rozdrobeném světě (Karel Barták)	12

■ TÉMA: Polsko rok před volbami

V jaké formě je Polsko? (Vít Dostál)	14
Stíny na chvályhodné pomoci Polska Ukrajině (Michal Lebduška)	17
Polsko-rumunské vztahy: pod oficiálním nátěrem schází hloubka (Piotr Bajda)	19

■ Rozhovor

Otázku reparací by Německo nemělo ignorovat (Helena Truchlá)	21
--	----

■ Kultura

Naši mrtví v Evropě (Lucie Zakopalová)	23
Il Boemo: mnohoznačný příběh o pomíjivosti života a nadčasové hudbě (Jan Gregor)	25
Pokoj, který by měl zůstat otevřen (Matúš Guziar)	26

■ Historie

Komenský jako účastník převratu (Jan Holovský)	28
Poláci v Americe: od Sienkiewiczze po Unabombera (Táňa Matelová)	30

■ Zraněná města

Města a městečka jižní Moravy: dojmy z cest po mytické zemi (Martin Veselka)	32
--	----

Vybrané články z tohoto čísla (Demokratický střed 4/2022) byly podpořeny z prostředků Česko-polského fóra Ministerstva zahraničních věcí ČR.

ČESKO-POLSKÉ
FORUM
POLSKO-CZESKIE

Ministerstvo zahraničních věcí
České republiky

AMO.CZ

Demokratický střed

4/2022, vydáno v listopadu 2022, ročník XI.

adresa: Demokratický střed, Jirečkova 1012/9, 170 00 Praha 7,

e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Marie Bydžovská, Marie Jüptner Medková, Jan Jüptner, Pavel Cechl, Tomáš Orlík, Jan Holovský, Anna Plasová

grafická úprava: Jiří Kaufner, fotomontáž na úvodní straně: Demokratický střed, logo: LUSEL

vydavatel: Demokratický střed, z. s.

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4 x ročně

Před čtvrtstoletím padla vláda Václava Klause (ODS). I bez tehdy neexistujících sociálních sítí se srocovaly davy jeho příznivců. Zaznívala slova o zradě a druhém sarajevském atentátu, neboť historicky nejdéle vládnoucí český premiér vyrazil v době kulminující vládní krize na cestu do Bosny. V novinách vycházely Klausovy politické nekrology, on sám ale směrem ke svým příznivcům zvolal: „Nebojte, nic nekončí, jedeme dál.“

Klaus skutečně do ústraní neodešel a svou kariéru ve vrcholné politice zakončil v letech 2003 až 2013 jako prezident republiky. Jedna věc ale v listopadu 1997 definitivně zmizela. A sice víceméně pozitivní role Václava Klause jako reformátora, jenž po sametové revoluci posouval zemi kupředu v tandemu s prezidentem Václavem Havlem, byť k sobě ani náhodou neměli blízko a ke konci si už nemohli přijít na jméno.

Od pádu své vlády se ale Klaus čím dál více odkláněl od systému liberální demokracie. Projevilo se to třeba v období opoziční smlouvy, která byla mimo jiné čistokrevným podvodem na voliče. Klausova ODS si tehdy padla do náruče s ČSSD v čele s Milošem Zemanem, byť obě strany před volbami 1998 jakoukoliv povolební spolupráci vylučovaly. Odklon od liberálnědemokratického směřování se však u Klause ukazoval především v zahraniční politice, v níž se jako prezident orientoval na autoritářské režimy, zatímco Evropskou unii přirovnával ke komunistické RVHP. Ne nadarmo dostal od ruského prezidenta Vladimira Putina v roce 2007 Puškinovu medaili. Ne náhodou ho o pět let později Roman Joch nazval uřňukanou kremlofilní bábou.

S orientací na Kreml či na Čínu tak současný prezident Miloš Zeman jen navázal na svého předchůdce, byť v souladu se svou náturou postupoval přímočařejí než opatrnější Klaus. Zároveň však platí, že tam, kde Zeman vybočoval z prezidentské role, kráčet v Klausových šlépějích. Byl to Václav Klaus, kdo odmítl v dubnu 2011 odvolat z funkce ministra školství Josefa Dobeše (Věci veřejné), ačkoliv podle ústavy tak měl učinit. Zeman tento precedens dotáhl ad absurdum, když nejenže občas nejmenoval ministrem řádně navrženého kandidáta, což mu opět ústava nedovoluje, ale dokonce si v roce 2013 prosadil navzdory parlamentní většině vládu svých lidí vedenou Jiřím Rusnokem.

Klaus i Zeman byli před svým nástupem na Hrad premiéry. Václav Havel sice vládou nikdy neřídil, ale v prvních dvou letech po sametové revoluci byl nejsilnější politickou figurou. Jednak se coby celosvětově známý předlistopadový disident těšil obrovskému neformálnímu vlivu, jednak měl ještě jako československý prezident více kompetencí než později jako prezident český. A taky držel v čele federální vlády sobě oddaného Mariána Čalfu, jenž se během listopadu 1989 přidal na vítěznou stranu. Havlova pozice sice postupně slábla, ale až do svého odchodu z funkce v roce 2003 si zachovával velký vliv. Minimálně v zahraniční politice to platilo beze zbytku.

Z toho všeho plyne, že si do funkce hlavy státu zpravidla vybíráme lidi, kterým je kabátec ušitý z prezidentských pravomocí příliš těsný a občas se chovají jako alternativní premiéři. Václav Havel samozřejmě představoval specifický případ. Nemusíme souhlasit s jeho politickými názory, ale každopádně celým svým životem dokazoval, že mu na demokracii

záleží. Klaus a Zeman však na Pražském hradě jednoznačně volili autoritářštější kurs, přičemž druhý jmenovaný byl na tomto poli daleko úspěšnější. Takže Klaus vedle něj zpětně vypadá jako mimořádně zdrženlivá hlava státu.

Za pár týdnů si zvolíme celkově čtvrtého českého prezidenta. Jedním z uchazečů je i expremiér Andrej Babiš (ANO). O Pražský hrad se tak hlásí další silný politický aktér. Jeho síla přitom pramení i ze skutečnosti, že je jedním z nejbohatších lidí v zemi a ovládá zhruba třetinu českého mediálního trhu. Kdyby se mu navíc povedlo ve volbách uspět, zbavil by se své největší momentální slabiny, kterou je hrozba vězení kvůli kauze Čapí hnízdo. Prezidentská imunita by mu rozvázala ruce i v jiných případech.

Babiš by navazoval daleko spíše na Klause a Zemana než na Havla. Člověk, jenž je ze své firmy zvyklý všechno řídit a parlament nazývá žvanírnou, nebude mít problém chopit se autoritářských opatření, pokud se mu jen naskytne příležitost. Pořád ale máme šanci si v lednu vybrat nějakou civilní hlavu státu a zastavit trend, kdy každý další po-revoluční prezident ukazuje méně úcty k demokratickému systému než jeho předchůdce. Jednalo by se svým způsobem o dějinný zlom.

Tomáš Fošum

Demokratický střed
Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Předplatte si Demokratický střed. Roční předplatné (4 čísla) činí i s poštovným 230 Kč.

Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz.

Nové dělicí linie dramatizují prezidentské volby

V lednu 2023 se v Česku uskuteční třetí přímá volba hlavy státu. Půjde o nejdůležitější politickou událost roku, která bude mít své dopady daleko do budoucnosti. Politicky orientovaní čtenáři mají velmi pravděpodobně již jasno v tom, co od kandidáta čekají, co jim vadí a jak se rozhodnou. Proto je zajímavější podívat se na proces volby samotné, na nálady veřejnosti a taktiku hlavních kandidátů. Ta více než kdy v minulosti rozhodne, kdo se nakonec stane novým českým prezidentem.

Pro představu, jak bude probíhat volba čtvrtého českého prezidenta, je nutné podívat se zpět – na příběh prezidenta stávajícího. Není zde prostor detailně popisovat deset let s Milošem Zemanem. Pro budoucnost je však nutné si uvědomit, jaké metody ve své prezidentské roli využíval a jak jimi českou společnost ovlivnil.

Zemanovo zvolení v roce 2013 nebylo velkým překvapením. Podstatné je, že se ve své kampani stylizoval do úplně jiné role, než jakou následně vykonával. Podařilo se mu vykreslit sebe sama jako outsidera, který je v opozici proti vládě, ale chce celou zemi spojovat. Sloučil značně oddělené, někdy přímo protichůdné proudy voličů a vytvořil solidní většinu. Bylo ovšem jasné, že tato většina je do budoucna neudržitelná.

Dalších pět let v prezidentské funkci pak Zeman systematicky pracoval na svém jediném velkém „úspěchu“ – na dělení společnosti. Svým vystupováním totiž vytvářel konflikty v mnoha oblastech, které měly jeden společný jmenovatel: oddělovaly jeho skalní nevoliče, jež nemá šanci přesvědčit, od těch ostatních. Vzpomeňme na jeho postoje v době migrační krize, jeho zdánlivě nahodilé útoky na menšiny všeho druhu nebo na představitele „pražské kavárny“. Jeho voličský rezervoár se skládal převážně z osob s nižším vzděláním a horší sociální a ekonomickou situací, z lidí z méně rozvinutých oblastí země, menších měst a obcí. Komentátoři mluví o dělení na „Česko A“ a „Česko B“. Existovalo již před Zemanovým prezidentstvím, ale on jej aktivně živil, posiloval a naplno využil.

Když pak Miloš Zeman obhájoval svůj mandát v roce 2018, nevedl žádnou dynamickou kampaň. A i když numerický součet hlasů Zemanových protikandidátů z prvního kola naznačoval jeho porážku, dokázal prezident své „Česko B“ aktivizovat a ve druhém kole opět vyhrát. Prezidentská volba pro rok 2023 tedy mohla být jednoduchá. K jasnému vítězství by měl nakročeno ten, kdo by Zemanův elektorát oslovil, shromáždil a dostatečně motivoval.

Zásadní zlom ale přinesly vnější události, zejména ruská invaze na Ukrajinu. „Česko B“, které tvoří nadpoloviční díl voličů, se otevřela nová dělicí linie, týkající se postoje k válce. Podle několika průzkumů nyní převažuje identifikace Čechů se Západem. Miloš Zeman, který již o svůj elektorát pečovat nemusel, pak provedl zásadní obrát a naplno podpořil proukrajinské kroky současné české vlády včetně nejvyššího vyznamenání prezidentovi Ukrajiny Volodymyru Zelenskému. Tím svůj tábor voličů zmátl, rozdělil a pro budoucnost zásadně oslabil. To lednové volby zásadně ovlivní.

Danuše Nerudová může být první českou prezidentkou.

Foto: Wikimedia Commons/Petr1888

Babišovy šance

Zdaleka nejvýraznějším kandidátem je bezesporu expremiér Andrej Babiš. Vzhledem k preferencím jeho hnutí ANO a získané podpoře v nedávných volbách do Poslanecké sněmovny je téměř jisté, že postoupí do druhého kola. Za Babišem stojí nejenom jeho obrovský majetek, ale také přímý nebo nepřímý vliv na významná domácí média. Bude čerpat ze své jednoznačně opoziční role vůči současné vládě a opírat se o sjednocenou sílu vlastního hnutí.

Nelze opomenout ani jeho silné charisma a schopnost vnutit vlastní agendu do veřejného prostoru. Babišovi nemesitelní kritici (mezi něž se autor jednoznačně řadí) by neměli vlastní antipatii a výtky vůči němu považovat za běžný jev. Babišovy kauzy a problémy velkou část voličů neovlivňují. Tito lidé prokazatelně slabé výsledky jeho vlády nezohledňují a nečiní jej zodpovědným ani za fakt, že donedávna kandidaturu na funkci hlavy státu odmítal. Proto je Babiš jedním z hlavních aktérů nadcházející volby.

Jeho šance vycházejí především z toho, že má největší příležitost převzít elektorát Miloše Zemana. Dlouhou dobu se mu dařilo vlastní voliče i své politické kroky držet uvnitř hranic, které definovaly Zemanovu většinovou podporu. První ranou, jež tento úmysl ohrozila, byl příchod pandemie nemoci covid-19. Babišova vláda proslula velmi tvrdými restrikcemi a chaosem, který jejich schvalování a uplatňování doprovázel. Ve společnosti vznikla nemalá skupina lidí, jež odmítala jak očkování, tak i další agendu spojenou s bojem proti šíření koronaviru. Její jádro je ovšem aktivní dodnes. I letošní říjnové protivládní demonstrace v sobě stále nesly „antivaxerské“ poselství. Není náhoda, že se k nim nikdo z Babišova tábora otevřeně nepřipojoval.

Druhou – a zásadnější – komplikací je pro Babiše mezinárodněpolitická situace. Výše popsaná dělicí linie v české společnosti vzniklá kvůli ruské invazi na Ukrajinu je největším rizikem pro Babišovu šanci uspět. Pokud by se postavil proti další pomoci Ukrajině, může být viděn jako obhájce Ruska. A to je u jednoznačné většiny voličů bráno jako hrozba. Pokud by naopak podpořil Ukrajinu, odradí nemalou skupinu proruských zaměřených občanů, bez nichž vyhrát nemůže. Proto Babiš v současnosti o těchto otázkách mlčí, mlží, anebo se omezuje na komentáře k migraci a nadměrné pomoci Ukrajincům v České republice.

Může se tedy stát prezidentem? Pokud zvládne ustát rozpory mezi vzájemně nekompatibilními skupinami voličů, má šance opravdu vysoké. A udělá pro to prakticky cokoli. Pokud jeho konkurence nedokáže tyto trhliny otvírat, poukazovat na ně a nutit ho k jasnému vyjádření, významně podlamuje své možnosti proti Babišovi uspět.

Reální vyzyvatelé

Tím se dostáváme k Babišovým protikandidátům. Do boje o Hrad se přihlásilo dvacet dalších osob, část z nich nesplní potřebné podmínky. Není nutné věnovat se všem uchazečům, reálné šance jich má jen několik. Například kandidát SPD Jaroslav Bašta se jistě do druhého kola nedostane. Může však oslovit nemalou skupinu radikálních, proruských a antivaxerských voličů, kteří budou chybět Andreji Babišovi. Baštu (a jeho stranického šéfa Tomia Okamuru) se proto vyplatí sledovat – může sehrát ve druhém kole velmi zásadní roli.

Mnozí komentátoři považovali za významnou kandidaturu předsedy ČMKOS Josefa Středuly. Neúspěšná říjnová odborářská demonstrace na Václavském náměstí ukázala,

že Středula potenciál stát se prezidentem nemá. Stejně tak se z pole neúspěšných ničím nevymanili senátoři Marek Hilšer a Pavel Fischer. Svůj moment měli ve volbách v roce 2018, kdy oba kandidovali poprvé. A oba lze podezírat z toho, že kandidaturou spíše sledují cíl uchovat se v paměti voličů pro další senátní volby.

Reálními vyzyvateli Andreje Babiše a reprezentanty „Česka A“ tak jsou pouze Petr Pavel a Danuše Nerudová. Podle průzkumů Pavel vede nad Babišem v prvním kole, on i Nerudová pak podle sociologů mají nad šéfem ANO převahu v kole druhém. Zde ale není radno průzkumům věřit. Babišova kandidatura začala na poslední chvíli, jeho preference zatím odpovídají voličské podpoře ANO a ostatní voliči se dosud s jeho rolí potenciálního prezidenta neztotožnili. Navíc se ukazuje, že oba Babišovi protikandidáti nemají svou kampaň a vlastní mediální obraz příliš silné.

V čele všech průzkumů se nyní nachází generál Petr Pavel. Mnoho faktorů hraje v jeho prospěch, zejména kariéra v české armádě i v NATO. Zároveň ale čelí velmi tvrdé kritice z řad svých potenciálních voličů, a to za svou minulost v KSČ i Československé lidové armádě. Kritika je to místy autentická, je ovšem bezesporu podporována i z tábora jeho protikandidátů. Debata o Pavlově minulosti významně převažuje nad jeho vlastní snahou o pozitivní komunikaci. To ho však zatím kupodivu neoslabuje. Reálným rizikem pro něj mohou být až přímé mediální konfrontace s protikandidáty v horké fázi kampaně.

Další významnou kandidátkou je bývalá rektorka Mendelovy univerzity v Brně Danuše Nerudová. V současnosti jí preference předpovídají třetí místo, nicméně z minulých voleb víme, že i krátce před hlasováním může dojít k dramatickým změnám. Nerudová v rámci své kampaně používá jednoznačnou stylizaci do podoby slovenské prezidentky Zuzany Čaputové. Je velkým testem pro české voliče, zda tento jednoduchý marketingový trik dokáže pokrýt vše, co by měl prezidentský kandidát nabídnout. Pokud ne, hrozí Nerudové, že bude na poslední chvíli muset svůj mediální obraz upravovat. A to nemůže být nikdy úspěšná strategie.

Každopádně lze s vysokou mírou jistoty odhadnout, že ve druhém kole volby dojde na souboj Andreje Babiše a jednoho z duu Pavel–Nerudová. Dosavadní kampaň zatím není ničím zajímavá ani překvapující. Skutečný zvrat, pokud vůbec nastane, bude spíše pramenit z chyb jednotlivých kandidátů, ne z kvality kampaně. V minulosti se rozhodujícími ukázaly televizní debaty, které měly enormní sledovanost. Tehdy bylo jasné, že Miloš Zeman dokáže nerozhodnuté voliče získat na svou stranu. V těchto volbách se naopak dopad debat odhaduje obtížně. Andrej Babiš se v diskusích ocitá mimo ochranu hradbu profesionálního marketingu a není příliš úspěšný. A ani Pavel, ani Nerudová zatím neprokázali zásadní talent k tomuto typu soubojů.

Možný výsledek volby prezidenta tak závisí na velkém množství neznámých nebo protichůdných vlivů. Třetí přímá volba hlavy státu je tak více nejistá co do průběhu

i výsledku než ty dvě předchozí. Její výsledek přitom může mít na českou politiku podobně drtivý dopad, jakým bylo zvolení Miloše Zemana v roce 2013.

Na závěr zbývá dodat osobní hodnocení, kterému se text snažil doposud vyhýbat. Miloš Zeman byl zcela neúspěšný prezident. Žádná z jeho priorit nedošla svého naplnění a nezanechal po sobě žádný pozitivní odkaz. Obě

jeho funkční období doprovázely konflikty, negace, destrukce a často i chaos. Dělením společnosti způsobil naší zemi z dlouhodobého hlediska zásadní škody. Česká republika potřebuje lepší hlavu státu a tyto volby budou zásadním testem, zda si ji i zaslouží.

Antonín Berdych

Do toho, chlapci z Budy a Říma! Vzniká tandem Meloni–Orbán?

Ze zářijových parlamentních voleb v Itálii vzešla jako jasná vítězka Giorgia Meloni a její strana Bratři Itálie, která neskrývá sympatie k fašistickým ideálům. Málokdo z toho měl takovou radost jako maďarský premiér Viktor Orbán. Vzniká v Evropě nový mocenský blok? Pomůže Řím Budapešti vymanit se z izolace v rámci EU a dostat se k unijním fondům zablokovaným kvůli korupci a pošlapávání vlády práva? A půjde Itálie maďarskou politickou cestou?

Viktor Orbán je a vždy byl velice ambiciózní muž. Míval za cíl dosáhnout v maďarské politice a společnosti neotřesitelné mocenské pozice, a povedlo se mu to. Je za to sice kritizován těmi politiky a analytiky, kteří ještě věří v principy demokracie a zásady právního státu, ale těžkou hlavu si z toho nedělá. Naopak – jeho ambice jdou ještě dále. Chtěl by se stát lídrem evropského formátu, který na celém kontinentu pomůže prosadit ideologii, již sám doma nastolil a pomáhal definovat, tedy takzvanou iliberální demokracii.

Ta tkví mimo jiné v tom, že zásadní podíl moci ve státě ve svých rukou koncentruje silný vůdce, jehož legitimita se symbolicky odvozuje od vůle lidu. Umožnit, aby se mezi vládnoucího politika a „jeho“ lid stavěly takové instituce, jako jsou samostatně rozhodující soudy nebo kriticky uvažující média, je z hlediska této ideologie nežádoucí.

Maďarský premiér si v rámci iliberálního networkingu poklepává po zádech se spřízněnými politickými esy na východ i na západ od Budapešti – od ruského diktátora Vladimira Putina přes srbskou hlavu státu Aleksandra Vučića a věčnou francouzskou prezidentskou kandidátku Marine Le Pen až po exprezidenta USA Donalda Trumpa.

Orbánův dorost

Méně je ale vidět, že se okolo sebe také snaží vybudovat síť politiků, kterým skrze včasnou podporu sám dopomohl k moci, a oni mu proto mohou být zavázáni. Vzpomeňme si třeba na někdejší premiéry Slovinska a Makedonie Janeze Janšu a Nikolu Gruevského. Chybělo koneckonců málo a i český expremiér Andrej Babiš mohl do tohoto okruhu patřit. V poslední době si Orbán ke spolupráci vytipoval slibně se rozvíjející mladé partaje ve Špa-

nělsku a v Itálii, stranu Vox vedenou Santiagem Abascallem a Bratry Itálie pod vedením Giorgie Meloni, jejichž politický vliv významně posílil. V obou případech jde o krajně pravicové strany, které více či méně otevřeně žijí z odkazu diktátorských režimů Francisca Franca a Benita Mussoliniho.

Když v září 2019 zajel Orbán do Říma podpořit ještě málo známou a zahraničním ignorovanou Giorgii Meloni na její stranický kongres, brala to jako poctu. Pro vládní deník *Magyar Nemzet* mu za to vysekla poklonu. „Pro nás je Viktor Orbán vzor,” říkala tehdy s odkazem na jeho „boj za suverenitu a křesťanskou identitu vlastního národa“ i na jeho úspěchy na poli ochrany maďarských hranic před masovou migrací a maďarského hospodářství před „spekulativním kapitálem“. Pochválila ho i za odvahu, s jakou neváhal čelit americkému miliardáři Georgi Sorosovi, mecenáši demokratizačních iniciativ osmdesátých a devadesátých let.

Zdálo se, že šéf maďarské vládní strany Fidesz nalezl v Itálii žačku, která jako by mu z ideologického oka vypadla. To potvrdila i letos, když v půlce září v samotný předvečer italských voleb europoslanci z její strany jako jedni z mála hlasovali proti usnesení Evropského parlamentu o Maďarsku. Jim navzdory se ale většina hlasujících shodla, že Orbánův režim je volební autokracie. Snahy parlamentu a Evropské komise nadále kvůli korupci a nedostačným právním zárukám zdržovat většinu evropských peněz určených Maďarsku Giorgia Meloni odsoudila jako nemístný nátlak, který jen Orbánovu vládu posune blíže k Moskvě.

Očekávání maďarské vlády od italských voleb byla proto značná. Poté, co ochladly vztahy mezi Budapeští a Varšavou, potřebuje izolované Maďarsko evropské spojení

Giorgia Meloni s italským prezidentem Sergiem Mattarellou.
Foto: Wikimedia Commons/Paolo Giandotti

jako sůl. Hrozí totiž, že v dohledné době skutečně nedosáhne na peníze z evropských fondů. Vítězství pravicové koalice v Itálii proto Orbán hlasitě přivítal, když ihned zveřejnil blahopřejný tweet s odkazem na chorál fotbalových fanoušků Lazio *Avanti ragazzi di Buda! (Do toho, chlapy z Budy!)*. Píseň oslavuje maďarské povstání z roku 1956 a má silný antikomunistický, ale nikoliv protiruský akcent. A právě s ní na rtech přivítali roku 2019 italští bratři na zmiňovaném stranickém kongresu někdejšího profesionálního fotbalistu maďarské čtvrté ligy, který to dotáhl až na hegemonu maďarské politické scény.

Minulé a budoucí osy

Giorgia Meloni Orbánovu povolební přihrávku zpracovala, ale do společného útoku nezavelela. Poděkovala, že se těší na spolupráci, ale praktické kroky nenásledovaly. A tak zatímco maďarská provládní média nafukovala a rozpitvávala každou její zmínku o Maďarsku, první zahraniční cesta vítězky italských voleb vedla do Francie za prezidentem Emmanuelem Macronem, a hned poté se viděla v Bruselu s předsedkyní Evropské komise Ursulou von der Leyen.

Když už obrátila zrak do střední Evropy, snila o spolupráci s Polskem a Českem. Tam vládnou strany, které spolu s Bratry Itálie a již zmíněným španělským Voxem sdílí křesla v europoslanecké frakci Evropeští konzervativci a reformisté (ECR). U nás je tou stranou ODS a za zmínku stojí, že plány na těsnější spolupráci s polskou a italskou vládou před novináři odkryl i její předseda a český premiér Petr Fiala. Europoslanec ODS Alexandr Vondra v této souvislosti hovořil dokonce rovnou o ose Praha – Řím – Varšava.

U těch svých evropských kolegů, kteří si z dějepisu vybavují pojem Osa Berlín – Řím – Tokio, tím vzbudil značné rozpaky. Ne-li něco horšího.

Viktor Orbán ke svému zklamání nepatřil mezi první hostitele ani návštěvníky italské premiérky. Místo Říma tedy odletěl na zasedání Turkické rady do Samarkandu, kde dále prohloubil strategické spojení s Uzbekistánem.

Proč je italská premiérka ve vztahu k Orbánovi najednou tak zdrženlivá? Příčinou může být rozdílný postoj ke Kremlu a válce na Ukrajině. Meloni v rozporu s tradicí italské krajní pravice a navzdory svému koaličnímu partnerovi Matteo Salviniemu hned v únoru letošního roku jednoznačně odsoudila ruskou agresi vůči Ukrajině. Podporuje dodávky zbraní do napadené země a prosazuje tvrdé od-

vetné sankce vůči agresorovi. V tom se s Viktorem Orbánem zřetelně rozchází. Otázkou stále je, co se za tímto spíše méně očekávaným postojem šéfky italské pravicové koalice skrývá. Dost možná je to pragmatické zhodnocení mizerných šancí Vladimira Putina na válečné vítězství a oportunistická snaha vyhnout se spojení s někým, kdo prohrává.

Těžko říct. Na každý pád ale odlišnosti ve vztahu k putnovskému Rusku nejsou nepřekonatelnou či trvalou překážkou dalšího rozvoje spolupráce mezi Římem a Budapeští, tak jako je tomu v relaci maďarsko-polské. Na rozdíl od šéfa polské vládní strany PiS Jarosława Kaczyńského nemá Giorgia Meloni instinktivní obavy z Ruska a podpora Ukrajiny pro ni není existenciální ani srdcovou záležitostí.

Příčinou jejího ostražitějšího přístupu k Orbánovi tedy bude spíše ohled na Evropskou unii a její rozpočet. Meloni ví, že je v Bruselu pod drobnohledem, vede totiž první italskou vládu, která je onálepkována jako postfašistická. A Itálii se přitom dlouhodobě ekonomicky nedaří, v dnešní nejisté době nese její země na bedrech státní dluh převyšující 150 procent HDP. Peníze z evropského rozpočtu i mimořádného fondu postcovidové obnovy jsou proto pro ni zásadní. Nebude si chtít pošramotit v Bruselu pověst, natož aby se tam hned z počátku své vlády pouštěla do křížku se silnými soupeři. Lze proto předpokládat, že nemá v nejbližší době v plánu ani krvácet za Maďarsko a žehlit jeho vlastní zablokované fondy. Bližší košile než kabát.

Rozhodujícím faktorem ve vztahu mezi Římem a EU ovšem nakonec bude postoj italské vlády k demokratickým principům a evropským hodnotám. Tedy to, nakolik půjde premiérka Meloni ve stopách Viktora Orbána směrem k iliberálnímu ideálu a volební autokracii. Víme, že sdílí jeho odpor k migrantům z mimoevropských zemí a stejně dobře jako on si uvědomuje, jak lehce je toto téma

zneužitelné na cestě k upevnění moci. Zrovna tak není tajemstvím, že Giorgia Meloni, sama spokojená nesezdaná matka nemanželského dítěte, bude stejně jako maďarský předseda vlády pořádat rétorická cvičení o podpoře takzvané tradiční rodiny na úkor práv LGBT osob.

V koalici s ní sedí nestor italské pravice Silvio Berlusconi, který ještě dávno před Andrejem Babišem i samotným Orbánem objevil kouzlo kombinace politické a mediální moci. Ovšem nezávislá či opoziční italská média jsou celkově v daleko lepší kondici než ta maďarská v roce 2010 za Orbánova nástupu k moci, a jejich existenciální ohrožení proto není na pořadu dne. O postoji nové italské vlády k nezávislým soudům zatím nevíme nic, zato se ale nová premiérka nechala slyšet, že by ráda změnila politický systém v zemi z parlamentního na prezidentský. Tedy na systém, kdy moc ve svých rukou koncentruje silný vůdce, který ji odvozuje přímo od vůle lidu.

Giorgia Meloni v roce 2022 ale není Viktorem Orbánem v roce 2010. V prvé řadě se nemůže opřít ani o ústavní většinu v parlamentu, ani o vládu jedné strany, a s prosazová-

ním svých snů a vizí to tedy bude mít daleko těžší. A za druhé ani okolní svět už není tím, čím býval. Evropská unie se poučila a bude případné prohřešky proti zásadám právního státu bedlivěji hlídat a účinněji postihovat. A autokratické režimy mimo Evropu, které Orbánovi dlouhá léta sloužily za zdroj inspirace a podpory, ztratily po vpádu Ruska na Ukrajinu dost ze své přitažlivosti.

Italská premiérka je pragmatickou političkou a Viktora Orbána se zatím spíše straní. Její hodnotové spory s Bruselem a západoevropskými státy jsou ale v podstatě nevyhnutelné. Dříve či později ji do Orbánovy náruče přirozeně vmanévrují. Zda půjde o spolupráci pouze dvoustrannou, či zda skutečně vznikne uvnitř EU nějaký větší mocenský blok, to v příštím roce napoví parlamentní volby v Polsku a ve Španělsku. Česká vláda a Petr Fiala by ale měli oslyšet přání europoslance Vondry a Prahu držet od navrhované „osy“ co nejdál. V zájmu demokracie a prozápadního směřování naší země.

Jan Blažek

Rocker novou kometou rakouské politiky?

Hudebníka Dominika Wlazného známějšího pod uměleckým pseudonymem Marco Pogo zpočátku nikdo v rakouské politice nebral vážně. Vše změnila nedávné prezidentské volby, v nichž obsadil třetí místo. Pokud chce na tento úspěch navázat v parlamentních volbách, musí odstranit tři své zásadní slabiny.

Pětatřicetiletý Dominik Wlazny původně vystudoval medicínu, ale jeho vášní byla od puberty hudba. V roce 2014 založil punkrockovou skupinu Turbobier. O rok později pojmenoval podle jedné ze svých písní nový politický subjekt – Stranu piva. Zpočátku se jednalo o čistě satirický projekt bez ambicí uspět. Zlom nastal až ve vídeňských komunálních volbách na podzim 2020. Strana piva zasedla v jedenácti ze třidvaceti vídeňských obecních zastupitelstev. Značnou mediální pozornost vyvolal její požadavek zřídít pro žíznlivé občany pivní studánky.

Její lídr Dominik Wlazny v nedávných prezidentských volbách zdařile využil výhodu okamžiku. Lidovci a sociální demokraté, tedy nejsilnější rakouské politické strany, nenominovali žádného kandidáta. Vítězství úřadujícího spolkového prezidenta Alexandra Van der Bellena tak bylo jasnou záležitostí, někteří voliči tudíž projevíli důvěru alternativním kandidátům.

Bez kravaty

Wlazného v boji o prezidentskou funkci podpořilo 337 010 voličů. Se ziskem 8,3 procenta platných hlasů obsadil třetí příčku, a to navzdory nízkému rozpočtu na předvolební propagaci a bez podpory etablované politické strany. Vedle kontaktní kampaně vsadil Wlazny na ko-

munikaci s voliči prostřednictvím sociálních sítí TikTok a Instagram.

Bez přehnané diplomacie a uhlazenosti, zato však přímo hovořil o aktuálních otázkách doby, například o málo dostupném bydlení nebo o potřebě nechat více rozhodovat o věcech veřejných odborníky než politiky z povolání. V průběhu předvolební kampaně odhodil masku rockera a snažil se přesvědčit občany, že svoji kandidaturu myslí vážně. O tom, že se mu to povedlo, svědčily jak předvolební průzkumy, tak slušně zaplněné Štěpánské náměstí ve Vídni na závěr jeho kampaně. V dobře padnoucím černém saku a bez kravaty vhodně využil značnou poptávku po neokoukané tváři a svěžím větru v politice. U nemalého počtu lidí vyvolal dojem, že jim bude na rozdíl od zkušených politiků naslouchat a nechá si poradit od expertů.

Wlazny bodoval především u nastupující generace. Od voličů do třiceti let obdržel pětinu hlasů. Podařilo se mu oslovit především liberální a ekologicky orientované jedince v městských aglomeracích včetně těch, kteří k volbám pravidelně nechodí. Ve Vídni dokonce obsadil za vítězným Alexandrem Van der Bellenem druhé místo, když porazil i Waltra Rosenkranze. Kandidát Svobodné strany Rakouska (FPÖ) mohl přitom na rozdíl od Wlazného využít rozsáhlou partajní organizační strukturu a měl několikanásobně vyšší rozpočet předvolební kampaně.

Pozornost Wlazného se nyní upírá zcela logicky k nadcházejícím parlamentním volbám, které by se měly uskutečnit nejpozději na podzim 2024. Chce-li v nich však vášnivý hudebník uspět, bude se muset poprat se třemi svými zásadními slabinami. Za prvé s mizivou podporou mezi voliči nad šedesát let, u nichž získal pouhá tři procenta hlasů. Penzisté tvoří zhruba jednu třetinu rakouského elektorátu a jejich přízeň zůstává jedním z nejdůležitějších aspektů rozhodujících jakékoliv volby ve státě pod Alpami.

Za druhé bude muset precizněji formulovat hlavní programové priority. O důležitých otázkách jako například o reformě důchodového a vzdělávacího systému nebo o zemědělství nekl dodnes nic konkrétního. Za třetí by se měl zbavit image recesistického kandidáta, která bývá v rakouských parlamentních volbách přítěží. Jako žádoucí se jeví najít pro Stranu piva jiný, daleko serióznější název, což Wlazny dosud striktně odmítá.

Hudebníkovovo dilema

Pohled do rakouské historie ukazuje, že úspěch z prezidentských voleb nelze jednoduše přenést do pozdějšího klání na parlamentní úrovni. V roce 1999 získal podnikatel ve stavebnictví Richard Lugner v prezidentské volbě necelých deset procent hlasů. Když ve stejném roce kandidoval do parlamentu jako lídr strany Nezávislí, zcela propadl s pouhým jedním procentem hlasů.

Smysl by dávalo vytvořit společnou platformu s někým zkušeným a manažersky ostříleným. V kuloárech zaznívaly spekulace, že by Wlazny mohl být součástí

nového projektu zahrnujícího bývalého sociálnědemokratického spolkového kancléře Christiana Kerna nebo někdejšího dlouholetého poslance za Zelené a dnes žurnalistu Petera Pilze. Takto koncipované středolevé hnutí by našlo své příznivce mezi nevoliči, sociálními demokraty a Zelenými a mohlo by aspirovat na výsledek kolem deseti procent hlasů.

Do parlamentních voleb zbývá dost dlouho na to, aby se Dominik Wlazny rozhodl, jestli chce v budoucnu vystupovat jako Marco Pogo, nebo jako politik s duší rockera. Bude zajímavé sledovat, zda a případně čím dokáže rozvířít vody rakouské politiky.

Miroslav Šepták

Dominik Wlazny na předvolebním mítinku ve Vídni.

Foto: Miroslav Šepták

Když se z novináře stane živý terč

Vražda novináře Jána Kuciaka a jeho přítelkyně Martiny Kušnírové z roku 2018 je dosud nejbrutálnější útokem na zástupce médií na Slovensku. Ti však zažívali fyzické a verbální ataky už v devadesátých letech minulého století za vládnutí Vladimíra Mečiara. S agresivní slovními výpady a vyhrůžkami od politiků se setkávali také za éry premiéra Roberta Fica. A čelí jim i dnes, například od expremiéra a současného ministra financí Igora Matoviče.

Za vlády Vladimíra Mečiara stále platil na Slovensku tiskový zákon z roku 1966, který za komunistického režimu umožňoval kontrolu médií stranickým vedením. V nových podmínkách přešla kontrolní role na Mečiarovo Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS), které s krátkou přestávkou vládlo v letech 1992 až 1998. Nepohodlní politici, umělci i další kritici vládní moci měli kupříkladu zákaz vystupovat na obrazovkách *Slovenské televize (STV)*.

V březnu 1996 zveřejnilo ministerstvo kultury nový návrh tiskového zákona, který zaváděl mnohem silnější cenzuru, než bylo podle závazných mezinárodních dokumentů přípustné. V letech 1996 až 1998 řadily nadnárodní instituce Slovensko mezi země s pouze částečnou svobodou tisku. Například v listopadu 1997 Slovenské telekomunikace protiprávně vypnuly vůči vládě kritické *Rádio Twist*.

V tomto období docházelo i k fyzickým útokům na novináře a též ke zneužívání Slovenské informační služby (obdobu české kontrarozvědky BIS) k boji proti kritikům Mečiarovy vlády včetně novinářů. Sledován a odposloucháván byl například reportér *TV Nova* Eugen Korda. Když mu rozbili auto, z bezpečnostních důvodů přestěhoval rodinu do Česka. Fyzickému útoku čelil i novinář Arpád Soltész, který skončil s polámanými žebry a zmrzačenou tváří. Po útoku se musel několik dní ukrývat.

Mečiarovi příznivci napadli šéfredaktora týdeníku *Domino fórum* Štefana Hríba. Redaktorku *Svobodné Evropy* Ľubu Lesnou atakoval exředitel tehdejší promečiarovské televize *VTV* Vladislav Kríž, přičemž jí zlámal ruku. Mečiarovi stoupenci se při útocích na média inspirovali mimo jiné chováním svého idolu. V roce 1997 tehdejší slovenský premiér vyhrožoval redaktorovi *TV Markíza*, později fyzicky napadl jednoho z novinářů *TV Prima*. Podobně zaútočil také na redaktora *TV Joj*, kterému vulgárně spílal kvůli dotazu na financování své vily Elektra.

Mečiarův následník

Také premiér Robert Fico (Směr) od nástupu k moci roku 2006 usiloval o mediální vliv. Po zasedání koaliční rady v prosinci 2007 oznámil, že se vládní strany dohodly na politickém obsazení míst v radách *Slovenské televize* a *Slovenského rozhlasu*. Doslova prohlásil, že mají zájem, „aby

Slovenské novináře Igor Matovič nešetří. Po rozhovoru s moderátorkou České televize Janou Peroutkovou však rozdával úsměvy.
Foto: Wikimedia Commons/Pesh78

tam byli zvoleni lidé, kteří budou reprezentovat naše názory“. Šlo o otevřené přiznání zpolitizování veřejnoprávních médií a snahy si je podmanit.

Ficova vláda vytvářela verbální, ekonomický, legislativní i mocenský tlak na média, zejména tištěná. Vedlo to k opatrnosti a sterilitě veřejnoprávních stanic a autocenzuře a poddajnosti soukromých titulů. Mnohé příspěvky *Slovenské televize* vykazovaly znaky cenzury a v nejednom případě *STV* nepokrytě vytvářela prostor pro propagandu politiků Směru.

Završením ataků na novinářskou obec byl nový tiskový zákon, který znamenal zesílení politického vlivu na média. Vláda při jeho přípravách neakceptovala kritická stanoviska ani z domácího prostředí, ani ze strany mezinárodních organizací, jako jsou OBSE či Freedom House. Podle Reportérů bez hranic představovalo znění zákona nový typ hrozby potlačení svobody médií formou legislativních úprav.

Ke konci volebního období 2006–2010 už byla média nejen zastrašená, ale mnohá z nich fungovala klientelisticky a byla kolonizována ze strany politiků. Nejviditelnější to bylo v případě *Slovenské televize*. Navzdory těmto tendencím však některá média v této době významně přispěla

k odhalení několika velkých kauz a nastavovala zrcadlo politické moci.

Za první vlády Roberta Fica se Slovensko rekordně propadlo v žebříčku Reportérů bez hranic. Index hodnotící svobodu tisku za rok 2009 odsunul zemi z první desítky, kam náležela za dvou vlád Mikuláše Dzurindy (SDKÚ), až na 44. místo.

Prostředí pro práci novinářů se radikálně zlepšilo za vládnutí kabinetu Ivety Radičové (SDKÚ-DS) v letech 2010 až 2012, avšak za následující druhé vlády Roberta Fica se vše vrátilo do starých kolejí. Po ohlášení své kandidatury v prezidentských volbách 2014 sice premiér s útoky strategicky přestal, po prohře se však k nim zase uchýlil. Na adresu novinářů použil výrazy jako záchodový pavouk nebo slizký had. „Někteří z vás jsou špinavé protislovenské prostitutky,“ řekl Fico v roce 2016 na tiskové konferenci kvůli kritickým článkům o předražených zakázkách souvisejících se slovenským předsednictvím v Radě EU. Výroku si všimly četné zahraniční noviny a za nepřijatelný ho označila tehdejší představitelka OBSE pro svobodu médií Dunja Mijatović.

Za Ficova panování se vyskytovaly také ataky na média ze strany organizovaného zločinu. V roce 2007 čelila útokům novinářka Naďa Šindlerová, jež psala o mafií na východě Slovenska. Roku 2008 redaktorovi *TV Joj* Lacovi Ďurkovičovi, který se věnoval problematice mafie a extremismu, podpálili auto. Investigativní novinář Pavol Rýpal, jenž se zabíral podsvětím, je od roku 2008 nezvěstný. V roce 2016 najatý pachatel zapálil vůz žurnalisty Miloše Majka z města Sered', který se zabýval přešlapy místní samosprávy.

Nejvážnějším útokem na novináře byla vražda Jána Kuciaka a jeho partnerky v únoru 2018. Došlo k ní za třetí vlády Roberta Fica, kdy bylo řízení státu včetně policie v područí lidí, kteří jsou dnes vyšetřováni pro různé přečiny a někteří jsou už i odsouzeni. Kuciaka nechal před vraždou sledovat „podnikatel“ Marian Kočner. Kuciak patřil mezi 29 novinářů, na něž se takto zaměřil, protože psali o jeho kauzách. Spolu s jejich rodinnými příslušníky bylo sledováno celkově 140 lidí.

Slova jako zbraň

Vlna rozhořčení po Kuciakově vraždě stála Roberta Fica na jaře 2018 premiérské křeslo, žádné prozření ve vztahu k médiím u něj ale nenastalo. V lednu 2022 nazval novináře listů *Sme* a *Denník N* a webu *Aktuality.sk* organizovanou zločineckou skupinou. „Mám pocit, že to je horší a nebezpečnější než před čtyřmi roky. Protože dnes už Robert Fico vyhrožuje novinářům zveřejněním jejich fotografií, považuje nás za organizovanou skupinu a slibuje lidem revanš a novinám pomstu,“ reagoval na útoky a vyhrůžky předsedy Směru šéfredaktor zpravodajského portálu *Aktuality.sk* Peter Bárty.

Kdo očekával změnu po volbách v roce 2020, po nichž se k moci dostala dosavadní opozice, musel být zklamán. Expremiér a současný ministr financí Igor Matovič (OĽa-

NO) od začátku útočí na novináře, kteří jsou k jeho činům a politickému stylu kritičtí. Po několika agresivních vyjádřeních dokonce letos v září prohlásil, že „to, co se tu dva a půl roku v médiích děje, je novodobý fašismus“, a přirovnal žurnalisty k Hitlerovým novinářům.

„Postupně je sundám,“ řekl nedávno Matovič na adresu novinářů v rozhovoru pro *Rádio Expres*. Má se to týkat těch, kteří se podle něj dají koupit. Na přímou otázku, o koho se jedná, nedokázal říct ani jedno jméno. Nevadilo mu však dělat z novinářů živé terče. Sundat někoho (slovensky „dať niekoho dole“) – takto se mezi sebou baví mafiáni, když mluví o zavraždění někoho nepohodlného.

Matovič potom na Facebooku napsal, že hovořil „o očistění novinářského stavu od lidí, kteří jsou zkorumpovaní“. Pomiňme otázku, zda je zrovna toto náplní práce ministra financí. Každopádně zvolil mafiánský slovník. Opakovaně nerozumí tomu, že slova mohou být zbraň, spoluutvářejí atmosféru ve společnosti a mohou podněcovat jednotlivce k neakceptovatelným činům.

Namísto toho, aby uznal chybu, svou formulaci odvolal a omluvil se za nevhodný výrok, vysvětluje, jak to myslel. V podstatě prohlašuje, že používat mafiánský slovník je v pořádku, jen mu musíme správně rozumět. Jenže co když někdo vezme „spravedlnost“ do svých rukou a opravdu „sundá“ nějakého novináře pěstmi, kopancem nebo nedej bože pistolí? Anebo kohokoliv, kdo se hlásí k liberálními hodnotám, které Matovič spojuje se všemožným zlem?

Po slovech připomínajících mafiánský žargon by v civilizovaném světě musel politik odstoupit. Kdyby tak neudělal, byl by odvolán. Premiér Eduard Heger (OĽaNO) však při podobných Matovičových slovních útocích dělá, že nevidí a neslyší. Za své křeslo totiž vděčí právě stranickému šéfovi Igoru Matovičovi.

Zarážející je, že si Matovič podobné výroky na adresu novinářů dovolí v zemi, kde byl na objednávku zavražděn novinář se svou partnerkou. A že si dovolí šířit svůj cynismus a nenávist i po teroristickém útoku, při němž byli v Bratislavě letos v říjnu zastřeleni dva gayové, a to jen kvůli své sexuální orientaci. Máme přitom již dostatek důkazů, že po slovních útocích přicházejí fyzické. Viděli jsme to na Slovensku v devadesátých letech, kdy Mečiarovi oponenti čelili únosům a dokonce i vraždám (viz případy únosu syna prezidenta Michala Kováče a zavraždění bývalého policisty Róberta Remiáše), vidíme i to dnes.

Matovič, Fico a předseda parlamentu Boris Kollár (Jsme rodina) opakovaně sázejí na nenávist a nesnášenlivost. O fašistech a extremistech ani nemluvě. Útoky na média zapadají do tohoto způsobu vystupování. Matovič a Fico dělají z novinářů lovnou zvěř. V tomto jsou oba stejní. Matovič pošlapal étos slušného Slovenska, po němž se volalo na demonstracích po zavraždění Jána Kuciaka. Zdá se, že v rozsévání nenávisti a užívání agresivní rétoriky ho nic nezastaví.

Marián Balázs

EU se pokouší být globálním hráčem v rozdrobeném světě

Ruský vpád na Ukrajinu zapůsobil jako poplach pro Evropskou unii, která byla nucena se v rekordním čase sjednotit a Moskvě rázně odpovědět. Povedlo se to, sedmadvacet vlád členských zemí drží od února basu a zatím zdárně překonává vnitřní neshody. Pro evropskou zahraniční a bezpečnostní politiku je to budiček – EU se v této klíčové historické chvíli musí stát významnou geopolitickou silou, má-li si udržet svou relevanci a přitažlivost.

Ekonomický obr, ale politický trpaslík. Tak Evropskou unii řadu let charakterizovali politologové a badatelé všeho druhu. Toto klíše však už dnes neplatí. EU nejenže několikrát vyhlásila, že hodlá být světovým hráčem, ale začala se tak skutečně chovat. Její „strategickou autonomii“ či „evropskou svrchovanost“, řečeno s francouzským prezidentem Emmanuelem Macronem, již nelze odmítat jako chimérickou teorii. Postupný vývoj mezinárodní situace v 21. století a zejména letošní návrat války na evropský kontinent přiměly Unii, aby stále přesněji formulovala svou zahraniční politiku a prosazovala ji na mezinárodním fóru.

Iluze, že se EU bude starat o chod vnitřního trhu a o blahobyt svých obyvatel a zahraniční politiku přenechá národním vládám, brala s ohledem na měnící se mezinárodní kontext postupně za své. Války v Sýrii a Libyi, brexit, počínání Donalda Trumpa v Bílém domě a stále rozhodnější zpochybňování mezinárodního pořádku Ruskem a Čínou přiměly evropské politiky, aby se zamýšleli nad politickým modelem EU a rolí, kterou hraje, a hlavně by měla hrát, na globálním jevišti. Jednoduše proto, že jednotlivým zemím dochází, že společně je jejich hlas na světové scéně podstatně lépe slyšet. EU se tam prezentuje jako síla oddaná mezinárodnímu řádu založenému na pravidlech a opírá se o přitažlivost evropského sociálněliberálního modelu pro další oblasti světa.

Tento vývoj není vůbec snadný ani přímočarý. EU v první řadě čelí vnitřnímu pnutí. Není vždy snadné zajistit jednomyslnost všech sedmadvaceti členských zemí, která je povinná v zahraničněpolitických a bezpečnostních otázkách a žádoucích ve všech ostatních. Okolnosti jako narušování principů právního státu vládami Maďarska a Polska Unii nejen vnitřně oslabují, ale také poškozují její schopnost generovat sílu navenek. EU není žádný nadstát, všechna její rozhodnutí se rodí ve formě mezivládních kompromisů, často krkolomných. K některým zahraničněpolitickým otázkám nezaujímá EU stanovisko vůbec, protože jednomyslnosti nelze dosáhnout. Vnitřní štěpení jí proto velmi škodí, umocňuje počáteční handicap, jímž je právě převažující mezivládní uspořádání EU.

Brutální ruská agrese proti Ukrajině měla z tohoto hlediska vlastně pozitivní účinek – sedmadvacítka se sjednotila, jak to jenom šlo. Její vlády schválily už osm balíků protiruských sankcí a chystají se na devátý. Postavily se jako

jeden muž za ukrajinskou vládu, začaly jí dodávat masově zbraně, finanční a humanitární pomoc. Otevřely náruč milionům Ukrajinců prchajícím před válkou. Dokonce schválily použití „mírového nástroje EU“, zvláštní obálky vyčleněné z unijního rozpočtu, k přímému nákupu zbraní a vojenského materiálu pro ukrajinskou armádu. Ta přece „bojuje také za naši demokracii“. Nabídky Ukrajině status kandidátské země a začaly vážně jednat o tom, jak uspořádat a zaplatit budoucí obnovu zničeného státu, která bude největším počinem svého druhu od druhé světové války.

Historický snímek

Na sérii po sobě jdoucích summitů lídři členských zemí tuto jednotu potvrzovali. Jistým vyvrcholením se stalo premiérové vrcholné setkání Evropského politického společenství začátkem října v Praze. Ačkoliv šlo o „neformální“ schůzku bez písemného usnesení, kontext i podtext byl jasný všem. Proto je historicky významné, že na „rodinné fotografii“ z Vladislavského sálu vidíme vedle státníků ze zemí EU tureckého prezidenta Recepta Tayyipa Erdoğana, dnes již bývalou britskou premiérku Liz Truss nebo ázerbájdžánského prezidenta İlhamu Alijeva. Lze to považovat za důkaz síly a přitažlivosti EU a její zahraniční politiky. Evropská diplomacie ostatně také výrazně napomohla k tomu, že při hlasování o Ukrajině ve Valném shromáždění OSN podpořilo Rusko pouze pět ze 143 zemí světa.

Do vyšších otáček se dostalo z téhož důvodu budování evropské obrany – po létech teoretizování se vlády dohodly na zárodku společných ozbrojených sil, tentokrát konkrétně a realisticky. Hlavně však hodily za hlavu léta jalového hašteření o tom, zda v této oblasti dávat přednost Unii, nebo Severoatlantické alianci. Německo a také Česko ohlásily, že zvyšují výdaje na obranu na dvě procenta HDP a Polsko či Litva tuto hranici překročily. Pod vlivem ruské hrozby požádaly o vstup do NATO dosud neutrální Švédsko a Finsko, takže již třiatdvacet ze sedmadvaceti zemí EU bude záhy zároveň v Alianci. Členství v obou organizacích je vnímáno stále častěji jako komplementární a vzájemně přínosné. Pomohlo i to, že Spojené státy jasně podporují autonomní evropskou obranu, a sami Evropané si po zkušenosti s předchozím prezidentem USA Donaldem Trumpem uvědomují, že na Ameriku nemusí být při budoucích hrozbách na evropském kontinentu vůbec spoleh. Stačilo

Francouzský prezident Emmanuel Macron na říjnovém summitu Evropského politického společenství v Praze. Foto: Vlada.cz

poslouchat výzvy některých republikánských kandidátů v předvečer listopadových voleb do Kongresu, aby se USA odvrátily od Ukrajiny a věnovaly se samy sobě.

Mizí ovšem i další jistoty a s nimi další závislosti. Protiruské sankce zahrnují tak citlivé postihy, jako je zákaz dovozu uhlí, a posléze (s výjimkami) také ropy. Podíl ruského plynu na spotřebě EU poklesl ze čtyřiceti na devět procent. Politikům dochází, že mizí v nenávratnou dobu, kdy opírali prosperitu svých zemí o laciné energie přicházející z Ruska a také o výměnu s obrovitým čínským trhem, který masově nakupoval drahé technologie a poskytoval laciné zboží. „Vy, Spojené státy, se staráte o naši bezpečnost. Vy, Čína a Rusko, poskytujete základ pro naši prosperitu. To je svět, který už neexistuje,“ upozornil v nedávném pozoruhodném projevu šéf evropské diplomacie Josep Borrell.

Nejenže se mění poměr k USA, Rusku i Číně, ale mezinárodní scéna je celkově stále nepřehlednější. Svět se drolí do řady středně silných mocenských center, z nichž většina nevyznává demokratické principy. „Nejde jen o Rusko a Čínu, je to celkový trend. Některé tyto režimy ještě nosí demokratický háv, ale už to demokracie nejsou. A některé se ani tak netváří – ani se nenamáhají tak vypadat,“ poznamenal Borrell. Upozornil, že svět je dnes „ošklivě multipolární“, přičemž velcí hráči jako Turecko, Indie, Brazílie, Jižní Afrika, Indonésie nebo Mexiko nejsou vůbec čitelní. A v tomto světě všichni se všemi soutěží o energie, investice, informace a data, soupeří o kybernetický prostor a námořní cesty, dokonce i o přítomnost ve vesmíru.

Zatímco se čelní politikové obvykle snaží působit optimisticky, Borrell zdůrazňuje, že Evropa nedělá dost, aby uhájila svůj model liberální demokratické společnosti za-

ložené na právu. Upozorňuje, že v členských státech sílí podpora populistických postav a hnutí, jež nesdílejí hodnoty, na kterých EU spočívá. Nedaří se vítězit v informační válce; dezinformace šířené trolly všeho druhu mají veliký vliv a EU neumí zastavit jejich šíření či je účinně vyvracet. „Musíme umět vysvětlit, že demokracie, svoboda, politická svoboda nejsou věci, které se dají vyměnit za hospodářský blahobyt nebo sociální výdobytky. Obojí musí jít ruku v ruce. Jinak náš model zanikne, neobstojí v tomto měnícím se světě,“ varuje apokalypticky vysoký představitel EU.

Cesta do minulosti?

Vezměme si například rozpačitou reakci EU na velmi tvrdý zásah Číny proti maličké Litvě, která si dovolila ve svém hlavním městě povolit otevření zastupitelské kanceláře Tchaj-wanu. Stala se obětí doslova zuřivé odvety, která postihla nejen litevské podniky, ale také všechny ostatní, kdo by do Číny dováželi zboží s litevskými komponenty.

Evropští obchodníci mají zajisté dlouholeté zkušenosti s velmi asertivními čínskými protějšky a vnímají Čínu jako obchodního partnera, který nectí vyvážené vztahy. Evropská komise na tomto základě navrhla mechanismus, kterým se budou řídit do budoucna obchodní vztahy se zeměmi, jež se uchýlí k omezení obchodu nebo investic ve snaze si vynutit změnu orientace – politické, klimatické, daňové nebo v oblasti potravinové bezpečnosti a podobně. Jeho smyslem je urovnávat tyto spory tak, aby protistrana svá opatření stáhla.

Politici dlouho chodili kolem Číny jako kolem horké kaše. Teprve covidová krize a pak ruský vpád na Ukrajinu jaksi vyplavily závislosti, které dnes představují pro EU značný problém. Na nedávné schůzi ministrů zahraničí

sedmadvacítka se mluvilo například o tom, že se v Číně dnes vyrábí dvě z každých tří baterií používaných v Evropě a pochází z ní devadesát procent vzácných zemin, bez kterých se neobejdou elektromotory či rotory větrných elektráren. Polovodiče, mikročipy, solární panely patří do sortimentu, kde se EU totálně spolehla na Čínu. „Vysoká ekonomická závislost se může kdykoli proměnit v politickou zranitelnost,“ upozornil Borrell.

Evropská komise navrhla, aby EU konkurovala ve světě čínským investicím poskytovaným v rámci takzvané Hedvábné stezky obdobným, ale spravedlivějším a demokratičtějším programem nazvaným Globální brána. Potíž je ovšem v tom, že na „stezku“ mají Číňané mnohonásobně více peněz než Evropané na svou „bránu“.

EU samozřejmě dobře ví o brutálním zacházení s Ujgury v provincii Sin-ťiang, o tvrdém potlačování demokracie v Hong Kongu nebo o stupňujících se vojenských hrozbách vůči Tchaj-wanu a pravidelně je kritizuje. Tuší také, že Peking nemíní nějak příliš odsuzovat ruskou válku na Ukrajině. „Ačkoli se zdá, že se Čína poněkud distancuje od ruských cílů na Ukrajině, zejména poté, co Putin pohrozil použitím jaderných zbraní, jsou čínsko-ruské vztahy zcela jasně silným strategickým partnerstvím založeným na vzájemné podpoře stěžejních zájmů obou stran; na to se nesmí zapomínat,“ píše se ve zprávě, kterou v půli října zveřejnila evropská zahraniční služba.

Za těchto okolností vyvolala velkou pozornost oficiální cesta německého kancléře Olafa Scholze do Pekingu začátkem listopadu, načasovaná notabene tak, že se stala

první významnou zahraniční návštěvou u prezidenta Si Ťin-pchinga po jeho nedávném bezprecedentním druhém znovuzvolení generálním tajemníkem Komunistické strany Číny. Vypadá tak jako určitý hold čínskému vladaři, který přitom vede obrovskou zemi stále více konfrontačním směrem. Sociálnímu demokratovi Scholzovi přitom jeho záměr vymlouvali jak jeho koaliční partneři v německé vládě, včetně ministryně zahraničí za Zelené Annaleny Baerbock, tak jeho evropské partneři. Jeho návštěva byla také příčinou dosti přetřásaného ochlazení vztahů mezi Berlínem a Paříží. Francouzi by byli dali přednost společné cestě s Emmanuelem Macronem, případně také s předsedkyní Evropské komise Ursulou von der Leyen.

Kapitáni německého průmyslu v Scholzově delegaci na to však neslyšeli. Ukazuje se, že geostrategický obrat, který kancléř sliboval ve svém programovém projevu v Bundestagu 27. února 2022, tedy těsně po zahájení ruské agrese, se stále ještě nekoná. Jeho pročínský „pragmatismus“ diktovaný zájmy německých podniků je stejně umanutý jako někdejší úporné trvání jeho předchůdkyně Angely Merkel na dostavbě plynovodu Nord Stream 2.

Německo, nejsilnější člen EU a tahoun evropské ekonomiky, se tak paradoxně chová jako země, která si nejméně uvědomuje měnící se globální krajinu a vztahy v ní a z ekonomických důvodů se drží jako klíště poměrů, které již – bohužel či bohudík, jak se to vezme – patří minulosti. Doufáme, že to je při hledání evropské jednoty pouhá epizoda.

Karel Barták

V jaké formě je Polsko?

V Polsku přibývá průzkumů veřejného mínění, podle nichž má demokratická opozice převahu nad vládou Sjednocenou pravici i extremistickou Konfederací. Země se potýká s ekonomickými obtížemi, které stále více dopadají na společnost. Do řádného termínu voleb zbývá tři čtvrtě roku a na první pohled se zdá, že Jarosław Kaczyński a jeho ekipa ztrácí po sedmi letech vládnutí dech. O to více konfrontačně pak nastavují vztahy s Bruslem a Berlínem. Jak tedy vypadá polská domácí politika před začátkem volebního klání, které družstvo je nejlépe připraveno pro obtížné zápasy na politickém hřišti a s jakou taktikou počítají trenéři jednotlivých týmů?

Pro přesné čtení současné politické situace v Polsku je nezbytné pochopit, kdo s kým a proti komu hraje. Není to zcela banální otázka, neboť v rámci vládní koalice jsou ostrí protivníci a stejně tak si ani opozice neujasnila, kolik týmů do boje pošle.

Družstva

K nepřehlednosti situace přispívá fakt, že je současný kabinet koaliční. Tvoří jej vedle Práva a spravedlnosti (PiS) ještě Solidární Polsko vedené dlouholetým ministrem spravedlnosti a architektem takzvaných soudních refo-

rem Zbigniewem Ziobrem. Oba subjekty soupeří o vliv a přízeň zejména silně konzervativního voličstva. Nutno podotknout, že v předchozích volbách kandidovali členové Solidárního Polska na listině PiS.

Ani samotné PiS není monolitem. Na jedné straně zahrnuje tvrdě konzervativní proud reprezentovaný například ministrem národního vzdělávání Przemysławem Czarnekem, jenž se ve svých názorech příliš neliší od „ziobristů“. Na straně druhé se zde nacházejí umírněnější lidé, kteří za úspěšný přechod z expertních do politických kruhů často vděčí premiérovi Mateuszi Morawieckému, jenž sám býval ředitelem významné banky.

didáta z minulých voleb Szymona Hołowni.

Více než přemýšlením nad programem, který by přinesl vítězství, se opozice zabývá tím, jak se nejlépe do voleb pospojovat. Jednotná kandidátka je pro volby do Sejmu spíše nepravděpodobná. Logiku by dávalo spojení umírněně konzervativních lidovců a Polska 2050, kteří by tak společně mohli cílit na rurální i městské voliče. Zbyly by si Občanská platforma a Levice. Ovšem do otevřené koalice s postkomunisty se Tuskovi nechce. Alespoň do té doby, dokud nebude přesněji znát nálady ve společnosti a vědět, kolik hlasů by paktováním s některými pohrobky komunistického režimu ztratil. A kolik by jich naopak získal přimknutím reprezentantů autenticky levicové politiky

Jakou taktiku pro blížící se volby vymyslí předseda PiS Jarosław Kaczyński?

Foto: Wikimedia Commons/Silar

Tito takzvaní Mladí však musejí bojovat se starými kádery. Mocensky proti nim stojí hlavně zástupci takzvaného Řádu Dohody středu, což je skupina pojmenovaná podle někdejší strany bratrů Lecha a Jarosława Kaczyńských z poloviny 90. let. Tito lidé se vyznačují silnou loajalitou vůči předsedovi PiS Jarosławu Kaczyńskému. Nelíbí se jim, že by v boji o jeho nástupnictví po avizovaném odchodu z vrcholové politiky měl zvítězit právě Morawiecki, a postupně pracují na jeho sesazení.

V ideologické rovině se pak umírněnější premiérovi stoupenci utkávají s konzervativní a europesimistickou skupinou profesorů, z nichž nejznámějšími jsou pro české čtenáře europoslanci Ryszard Legutko a Zdzisław Krasnodębski. V neposlední řadě je v PiS i dost oportunistů, kteří se snaží budovat svůj vliv skrze státní podniky, jako jsou ministr státního majetku Jacek Sasin nebo šéf stále se rozrůstajícího koncernu PKN Orlen Daniel Obajtek. Celý tento ekosystém udržuje v rovnováze třiasedmdesátiletý Jarosław Kaczyński. Sam udává klíčový směr a těší se u všech podstatných kádrů autoritě.

Situace v opozici není o mnoho přehlednější. Loňský návrat Donalda Tuska do polské politiky neznamenal, že by se tento zkušený, avšak polarizující politik automaticky stal šéfem sjednocené demokratické opozice. Opo-
meneme-li bezvýznamné straničky přilepené k Tuskově Občanské platformě, jedná se o další tři subjekty. Za prvé jde o Polskou lidovou stranu, tradiční partaj silnou především na venkově centrálního Polska, která není zvyklá dlouhou dobu „hladovět“ v opozici. Za druhé je tu Levice složená z dalších menších stran, a to jak postkomunistické, tak nové levice. Za třetí do volebního boje vstupuje Polsko 2050 neúspěšného prezidentského kan-

k sobě. Tuto otázku nejlépe zodpoví další hospodářský a společenský vývoj.

Ještě, než se dostaneme k jeho analýze, je nezbytné připomenout poslední subjekt v polském Sejmu, a to Konfederaci. Ta zahrnuje zvláštní směsici libertariánů a nacionalistů, a pokud překročí volební práh, může být při nerozhodném výsledku voleb jazyčkem na vahách.

Hřiště

Dnešní Polsko čelí několika krizím najednou – bezpečnostní, uprchlické, energetické a ekonomické. S přímými dopady ruské agrese na Ukrajině si poradilo vcelku dobře. Stalo se důležitým pilířem evropské pomoci Kyjevu a zejména díky obdivuhodné reakci polské společnosti zvládlo ohromnou uprchlickou vlnu. U nepřímých dopadů je situace komplikovanější. V energetické bezpečnosti se sice Polsko těší poměrně dobré pozici díky dlouhodobé snaze diverzifikovat dodávky plynu, avšak čelí vysokým cenám za uhlí i jeho nedostatku. Přitom právě na něm je země stále do velké míry závislá. Posledním velkým problémem je vysoká inflace, jež v říjnu dosáhla v meziročním srovnání téměř osmnácti procent. Vláda se přitom snaží zatížení polských peněženek brzdit protiinflačním štítem, který dočasně snižuje DPH na energie, hnojiva a potraviny, a to v posledních dvou případech až na nula procent.

To vše se odráží v náladách společnosti. Podle zářijového průzkumu jsou Poláci a Polky velmi pesimističtí ohledně dalšího vývoje politické, a především hospodářské situace. Prozatím neříkají, že by se jim samotným žilo výrazně hůř, ale takový posun očekávají. Doby, kdy ještě v roce 2020 až sedmdesát procent lidí deklarovalo, že se jim nebo jejich rodině žije dobře, jsou pryč.

Vláda se vedle toho stále zcela nevzpamatovala z propadu důvěry, který přineslo rozhodnutí ústavního soudu z října 2020 o zpřísnění legislativy týkající se interrupcí.

Náklonnost k vládě, jejíž nominanti v ústavním tribunálu zasedají, se již na dřívější čísla nevrátila. Ta se navíc ani nesažila nějakým vstřícným krokem v hodnotových záležitostech získat ztracené podporovatele zpět.

Vedle bezpečnostního ohrožení kvůli válce na sousední Ukrajině (v polovině listopadu dokonce dopadla na polské území raketa) se právě hospodářské a hodnotové otázky stávají pro tamní společnost klíčovými. Prvních šest let vlády Sjednocené pravice přineslo další ekonomický rozvoj. Společnost navíc nabyla přesvědčení, že právě díky vládním politikám z tohoto hospodářského úspěchu profituje více skupin obyvatelstva. Po přehlížení ze strany předchozích kabinetů vedených Občanskou platformou to bylo pro nemalé množství lidí velkým zadoostičiněním. Zároveň byla vláda sice konzervativní, ale v klíkových otázkách se držela určitých mantinelů nebo se věnovala věcem pro řadu obyvatel velmi komplexním a zároveň abstraktním, jako například reformě i tak v Polsku nepopulárního soudního systému.

Poslední dva roky ale přinesly hospodářské potíže i vyostření polarizované hodnotové debaty, která náhle zahrnula mnohem širší část společnosti. K tomu se stupňuje konflikt s Evropskou komisí o unijní prostředky, a to nejen o ty z evropského postcovidového balíčku, ale i o tradiční evropské fondy, jež byly od roku 2004 motorem polského rozvoje a se kterými vláda ve Varšavě i regiony či obce uměly dobře hospodařit. Na to vše reagují i investoři a finanční trhy. Stát si na zvětšující se dluh půjčuje velmi drazce a nemůže si lehce dovolit nové sociální balíčky, jež v minulosti pomáhaly Sjednocené pravici před každými důležitými volbami.

Taktika

Budou tedy po blížících se volbách dny vlády Sjednocené pravice sečteny? Ne nezbytně. Situace je sice pro Kaczyńského extrémně obtížná, ale jeho silnou vlastností je vytrvalost. Politický um a schopnost zvolit vhodné kroky spolu se silnou loajalitou uvnitř Práva a spravedlnosti mu mohou ještě přinést poslední velké politické vítězství.

Zostření politického kurzu pozorovatelné od změny potratového zákona ústavním soudem na konci roku 2020 pokračovalo s menší či větší intenzitou do počátku roku 2022. V daném momentu došlo ke třem událostem. Nejříve prezident Andrzej Duda zvolený za PiS kvůli obavám z reakce Spojených států vetoval zákon, který měl ve výsledku zlikvidovat televizi TVN, jež je k vládě kritická, a vedle toho patří k největším americkým investicím v Polsku. Za druhé v únoru začala ruská invaze na Ukrajinu se všemi svými vážnými důsledky pro Polsko. Za třetí postoupila jednání mezi Varšavou a Evropskou komisí ohledně schválení polského Národního plánu obnovy, jenž měl ze společných evropských prostředků financovat pocovidovou rekonstrukci. Právo a spravedlnost dokonce navzdory Solidárnímu Polsku protlačilo novelu zákona o Nejvyšším soudu, jež podle polské vlády dostatečně reaguje na výtky Komise ohledně nedostatku právního státu. Ačkoliv

byl plán obnovy Komise i členskými státy schválen, s mírou odstraňování vad v polském soudnictví Komise spokojená není a již zkraje července deklarovala, že očekává další kroky.

V dané chvíli se však Jarosław Kaczyński rozhodl hrát tvrdě. Prohlásil, že k dalším ústupkům nedojde. Rétoriku přejal a zostřil též Mateusz Morawiecki, který sám i prostřednictvím svých blízkých spolupracovníků vložil do předchozích vyjednávání s Evropskou komisí velký politický kapitál. A to při vědomí toho, že mu kdekdo ve straně přeje neúspěch. Vedle toho se Polsko u Berlína oficiálně přihlásilo o reparace za druhou světovou válku a Jarosław Kaczyński se vypravil na cestu Polskem, při níž před svými příznivci nešetřil kritikou vůči Bruselu, opozici, LGBT či Německu.

Zdálo se, že PiS k sobě chce pevně přimknout tvrdý konzervativní elektorát, a nedat tak prostor Solidárnímu Polsku ani Konfederaci na jeho získání. Zbytku společnosti by se pak mohlo pokoušet politiku a opoziční lídry natolik znechutit, aby bez víry ve zlepšení nakonec mnozí zůstali při dalších volbách doma. Právo a spravedlnost by tak i při nižším počtu získaných hlasů mohlo slavit vítězství zásluhou negativní kampaně a loajality svých tradičních příznivců.

Nyní však bude muset Kaczyński svoji taktiku znovu korigovat. Důvodem je hrozba zmražení evropských fondů. Zatímco bez prostředků na Národní plán obnovy by Polsko přežilo, zcela zastavit tok unijních peněz si dovolit nemůže. Hospodářská situace se navíc zhoršuje ještě více, než se čekalo, až i sám Kaczyński začal otevřeně mluvit o krizi. A když začal on, hovoří stejně celé PiS.

Morawiecki může dostat zelenou na to, aby dohodl kompromis s Evropskou komisí, a to včetně ústupků v soudnictví. To samozřejmě popudí koaliční Solidární Polsko, jež ustupovat nikam nechce. Potřebuje si totiž hlídat alespoň část tvrdě konzervativního voličstva. Jenže Kaczyński Ziobro potřebuje už pouze na schválení rozpočtu na rok 2023. Dál se bez něj může obejít. Ví, že nikdo v Sejmu nesežene většinu pro vyslovení konstruktivní nedůvěry vládě.

Pokud by šel Ziobro do voleb sám, pětiprocentní práh pro vstup do Sejmu by nejspíše nepřekročil. V těsném klání by se sice každé ztracené procento počítalo, nicméně Solidární Polsko se stalo v posledních letech pro PiS opravdu nesnesitelným partnerem, který si nárokoval příliš mnoho. Chuť se jej zbavit nebo alespoň zmenšit jeho vliv bude mezi Kaczyńského soupeřníky obrovská.

Domluva s Evropskou komisí může navíc otevřít cestu k umírněnějším voličům, pro které nebude nabídka současné opozice dostatečně atraktivní. Ta se stále zabývá zejména sama sebou. Její dobré výsledky v průzkumech jsou důsledkem špatné nálady a hospodářské situace, nikoliv výborné politické práce Donalda Tuska a dalších opozičních lídrů.

I před těžkou zimou může tedy Jarosław Kaczyński hleďt do příštího roku s nadějí. Volby jsou stále ještě daleko, a má tak dostatek času na důmyslnou politickou práci, která by jej dovedla k dalšímu vítězství.

Vít Dostál

Stíny na chvályhodné pomoci Polska Ukrajině

Podpora Ukrajiny dlouhodobě patří k prioritám polské zahraniční politiky bez ohledu na to, kdo nad Vislou zrovna vládne. Platilo to jak během ukrajinské oranžové revoluce v roce 2004, tak i během revoluce důstojnosti a na začátku ruské agrese v roce 2014. Když k tomu přidáme polské negativní sentimenty vůči Rusku, tak nikoho pomoc Varšavy poskytnutá Ukrajině po letošním únoru příliš nepřekvapí. Polská východní politika si ale procházela různými fázemi a jako vždy platí, že zdaleka ne vše je tak růžové, jak se na první pohled zdá.

Základy současné polské východní politiky položil v období komunismu západní exil. Podle něj mělo Polsko rezignovat na jakékoliv nároky vůči Ukrajině, Bělorusku a Litvě, část jejichž území byla před druhou světovou válkou jeho součástí, a podporovat tyto země proti Rusku. Zjednodušeně tento postoj vyjadřuje často připomínaný výrok meziválečného polského vůdce Józefa Piłsudského, že bez svobodné Ukrajiny neexistuje svobodné Polsko. Pro to se také Polsko stalo (spolu s Kanadou) prvním státem, který v prosinci 1991 oficiálně uznal nezávislost Ukrajiny.

Pro tu zase byla Varšava vždy formálně strategickým partnerem, který jí sloužil jako jakési okno na Západ a později jako advokát v Evropské unii. To bylo důležité kvůli tomu, že všichni ukrajinští prezidenti minimálně slovně podporovali jako dlouhodobý strategický cíl vstup do EU. Symbolicky pak blízkost s Polskem upevnilo mistrovství Evropy ve fotbale, které se v obou zemích hrálo v roce 2012.

Zároveň ale Ukrajině zůstaly velmi silné vazby na Rusko, které bylo dlouho jejím největším a naprosto zásadním obchodním partnerem. Ukrajinci se také ve své většině

pohybovali spíše v kulturním prostoru, který sdíleli s Rusy a občany dalších států bývalého Sovětského svazu. Vedle toho v rámci všeobecného restartu vztahů mezi Západem a Moskvou došlo k velkému oteplení polsko-ruských relací, což nynější polská vláda tehdejšímu premiérovi a současnému opozičnímu lídrovi Donaldu Tuskovi ve světle současné ruské invaze neustále připomíná.

Staré křivdy

Ačkoliv v politické rovině Poláci Ukrajinu od 90. let minulého století podporují, neznamená to, že by vzájemné vztahy vždy byly ideální. Tím, co je dlouhodobě nejvíce otravovalo, byly sporné historické otázky. V Polsku jsou totiž křivdy z období druhé světové války, a především pak etnické čistky Poláků ukrajinskými nacionalisty, velmi živou součástí kolektivní paměti. Paradoxem přitom je, že na Ukrajině tyto otázky nikdy nebudily větší pozornost a vášně, protože o nich jednoduše většina obyvatel nikdy neslyšela.

K tomu patří ještě spory o pro Poláky nesmírně významná symbolická místa v čele s vojenským hřbitovem obránců Lvova z meziválečného období. Na něm jsou pohřbeni dobrovolníci včetně dětí ve věku 13–15 let, kteří před Ukrajinci bránili Lvov na podzim 1918, a vojáci z polsko-ukrajinské a polsko-bolševické války v letech 1918–1920. Především oběť mladých obránců Lvova vyrostla už v meziválečném období na obrovský národní mýtus, který žije dodnes. Právě spor o obnovu lvovského zdevastovaného hřbitova, kde se obě strany dohadovaly o každé slovo na pomnících, se táhl dlouhé roky. Byl do značné míry vyřešen až po oranžové revoluci a nástupu prezidenta Viktora Juščenka, kdy se díky polské podpoře revoluce výrazně zlepšily vzájemné vztahy.

Právě období po roce 2004 bylo pro rozvoj těchto vztahů významné, o což se výrazně zasloužil polský prezident Lech Kaczyński. Ten totiž kladl velmi silný důraz na východní vektor polské zahraniční politiky a nesmírně se sblížil s Viktorem Juščenkem. Vrcholem jeho konání byla v srpnu 2008 jím iniciovaná symbolicky nesmírně důležitá společná cesta do Gruzie ve chvíli, kdy tuto zemi vojensky napadlo Rusko.

Ukrajinský prezident Volodymyr Zelenskij vítá v Kyjevě svého polského kolegu Andrzeje Dudu. Snímek pochází z letošního dubna.
Foto: Wikimedia Commons/Jakub Szymczuk

Podobnou vlnu solidarity s Ukrajinou v Polsku vyvolaly Euromajdan na konci roku 2013, revoluce důstojnosti, ruská anexe Krymu a začátek války na Donbase v roce 2014. Obzvláště aktivní byli v tomto období polští politici, kteří se v Kyjevě velmi často střídali. Hned 1. prosince 2013 se první masové demonstrace zúčastnil tehdejší vůdce opozice Jarosław Kaczyński, který zároveň kritizoval polskou vládu za nedostatečnou podporu Ukrajiny. Později si získal velkou pozornost ministr zahraničí Radosław Sikorski, jenž pomáhal zprostředkovat dohodu mezi ukrajinskou opozicí a prezidentem Viktorom Janukovyčem. Polský exprezident Aleksander Kwaśniewski zase předsedal spolu s bývalým šéfem Evropského parlamentu Patem Coxem speciální misi, která měla Ukrajině pomoci s přiblížováním se EU.

Jenže reálně v polské společnosti převládaly vůči Ukrajincům negativní stereotypy. Ty byly kromě historických sporů spojeny především s masovou ukrajinskou pracovní migrací. Nástup polské vlády strany Právo a spravedlnost (PiS) v roce 2015 přitom tyto tendence jen posílil. Kvůli jejímu důrazu na historická témata a národovecké tendence se výrazně zhoršila atmosféra. Média hojně informovala o ničení ukrajinských pomníků (k několika incidentům došlo i na Ukrajině, ale tam byly polské pomníky rychle opravovány), útocích na Ukrajince v příhraničním Přemyšlu a později v roce 2018 o sporu týkajícím se novely zákona o Institutu národní paměti. Podle ní mělo být trestné popírání zločinů ukrajinských nacionalistů (podobně se mělo trestat připisování Polákům spoluodpovědnosti za nacistické zločiny, proti čemuž se velmi ostře vymezil Izrael).

Nový začátek

Veškeré spory a vzájemné problémy fakticky zůstaly zapomenuty 24. února 2022 se začátkem ruské invaze na Ukrajinu, kdy také došlo k velkému propadu preferencí polské krajněpravicové strany Konfederace, v níž se objevovaly proruské tendence. Polsko se vzhledem ke své poloze a existenci velké ukrajinské diaspory stalo přirozeným místem, kam v největším množství mířili uprchlíci z Ukrajiny, jež Poláci začali masově přijímat do svých domovů. Velmi rychle se také aktivizovali dobrovolníci, kteří pomáhali především u hranic. Brzy se proto ukázalo, že pomoci je ve skutečnosti mnohem víc, než kolik bylo potřeba.

Touto reakcí polské společnosti a dobrým zvládnutím uprchlické krize se samozřejmě nezapomněla chválit vláda pod vedením PiS. Jenže v jejím případě jde tak trochu o chlubení se cizím peřím. Samozřejmě platí, že pro zvládnutí situace bylo klíčové rychlé schválení legislativního rámce, který uprchlíkům umožnil legálně pracovat, získat finanční podporu a dětem chodit do škol. Reálně ale na prostá většina zátěže spadla na polské občany a místní samosprávy, které se musely s uprchlickou vlnou vypořádat prakticky samostatně. Zatímco například na venkově, kde běženců není tolik, to nebyl zásadní problém, velká města jako Varšava, Krakov nebo Vratislav čelila velmi silné zátěži.

V podstatě podobná situace panuje i v případě impozantní vojenské pomoci. Polsko v tomto směru Ukrajině nesmírně pomohlo, a to nejen vlastním vojenským materiálem, ale i poskytnutím svého území v čele s letištěm v Řešově pro dodávky z dalších zemí. Na druhou stranu ale platí, že současná polská vláda má ráda silná slova a gesta a její představitelé často rychleji mluví, než myslí a konají. To se projevilo hned na začátku ruské invaze, kdy kabinet Mateusz Morawieckého prezentoval jako prakticky hotovou věc, že předá Ukrajině všechny své letouny MiG-29, což se nakonec neuskutečnilo a byla z toho velká ostuda.

V neposlední řadě je potřeba velmi opatrně hodnotit i politickou podporu Ukrajiny. Na jedné straně nelze pochybovat, že je velmi silná a chvályhodná. Například březnová cesta premiéra Morawieckého a předsedy PiS Jarosława Kaczyńskiego do obleženého Kyjeva, které se účastnili též premiéři Česka a Slovinska Petr Fiala a Janez Janša, byla velmi silným gestem. To samé platí i pro ponechání polského velvyslance Bartosze Cichockého jako jediného ambasadora z celého světa v Kyjevě. Na druhé straně si ale nelze nevšimnout, jak tato témata vláda zneužívá k boji s „proruskou“ opozicí či ke své protizápadní, a především pak protiněmecké rétorice.

Přitom to byli představitelé PiS, kdo se ještě v prosinci 2021 ve Varšavě a na konci ledna 2022 v Madridu setkal s často silně proruskými lídry krajní pravice z celé Evropy včetně Viktora Orbána, Marine Le Pen či Mattea Salviniho. A ačkoliv z polského vládního tábora po začátku ruské invaze zaznělo velké zklamání ohledně postoje maďarského premiéra Orbána, tak s postupem času je z PiS slyšet především kritika Německa, které i přes všechny problémy s komunikací pomáhá Ukrajině velmi silně, zatímco o proruské politice Maďarska se taktně mlčí.

Jakkoliv je tedy pomoc vlády PiS Ukrajině úctyhodná, tak platí, že podobně by se vzhledem k dlouhodobým prioritám zachoval kdokoli, kdo by zrovna v Polsku vládl. Při vši nesmírně důležité politické podpoře, vojenské pomoci a přijetí obrovského množství uprchlíků nelze zapomínat na to, jaký charakter současná polská vláda má a jak celou krizi zneužívá pro vlastní politické cíle. Problémy s právním státem, skrytá či otevřená podpora domácích i zahraničních krajních pravice nebo útoky na Evropskou unii a západní spojence nikam nezmizely.

Stejně tak platí, že představitelé PiS mají rádi silné projevy, jež se poté velmi často rozcházejí s realitou, jako to bylo ve zmíněném případě slíbených letounů MiG-29. I tolik vychvalované přijímání ukrajinských uprchlíků v domech obyčejných Poláků, a nikoliv ve speciálních zařízeních, je jednoznačnou známkou slabosti státu, který museli zastoupit aktivní občané a místní samosprávy.

Polsko si určitě chválu za pomoc Ukrajině zaslouží. Nesmírně důležité je i to, že se fakticky zapomnělo na veškeré historické spory, které komplikovaly vztahy obou zemí. Ale neměli bychom kvůli tomu zapomínat na všechny problémy, jež se jak s pomocí, tak i fungováním polského státu a vlády pojí.

Michal Lebduška

Polsko-rumunské vztahy: pod oficiálním nátěrem schází hloubka

Polsko-rumunské relace jsou plné zvratů, což je v případě kontaktů s dlouhou historií poměrně časté. Zde narážíme na někdejší vztahy Republiky obou národů (Rzeczpospolita Obojga Narodów) se sousedním Moldavským knížectvím, na jehož tradici dnešní Rumunsko navazuje. Jejich vrstevnatost lze však dobře ilustrovat i na soudobých událostech.

Dnešní Rumunsko získalo nezávislost v důsledku rozhodnutí Berlínského kongresu v roce 1878, tedy o čtyřicet let dříve, než bylo po rozpadu záborových velmocí obnoveno Polsko. Obě země patřily k početné skupině států, které profitovaly z versailleského uspořádání. V případě Bukurešti to obnášelo značné zvětšení území mimo jiné o Sedmihradsko, Besarábii nebo Bukovinu na úkor Maďarska a bývalého ruského carství. Vzniklo tak takzvané Velké Rumunsko (România Mare). Po oslabení mezinárodního postavení sousedního Maďarska a Bulharska představovali pro Bukurešť jediné reálné ohrožení Sověti, kteří chtěli vyvážet komunistickou revoluci na Západ.

Právě agresivní politika Moskvy znamenala v meziválečném období hlavní faktor sblížující Rumunsko s Polskem. Výsledkem podobně definovaného ohrožení byla dohoda o vzájemné pomoci v případě sovětského útoku podepsaná v roce 1921 a následovaná o několik let později garanční smlouvou. Pro Polsko bylo rumunské sousedství (vedle lotyšského a krátce před válkou maďarského) symbolem přátelského naladění – na rozdíl od vztahů polsko-německých, polsko-sovětských, polsko-československých, nebo ještě napjatějších polsko-litevských.

Začátek druhé světové války tuto spolupráci přerušil, ačkoliv je třeba zdůraznit, že právě přes Rumunsko směřovalo mnoho polských uprchlíků a vojáků, kteří se chtěli dostat ke vznikajícím ozbrojeným formacím ve Francii a později v Anglii. Rumunské úřady sice pod silným tlakem Berlína zřídily pro polské vojáky internační tábory, s dozorem v nich si však mnoho práce nedaly.

Období komunismu přineslo Rumunsku izolaci, která omezovala na minimum dokonce i kontakty s ostatními státy východního bloku. V oblasti kulturní diplomacie to dobře ilustruje rumunská neochota povolit reciproční zřízení kulturního institutu po vzoru podobných polských center fungujících tehdy v Praze, Bratislavě nebo Budapešti.

Na východním křídle

Šanci obnovit bilaterální spolupráci na linii Varšava–Bukurešť přinesl teprve „podzim národů“ a v případě Rumunska krvavý prosinec 1989. V prvních letech se omezovala hlavně na ekonomické kontakty a standardní politické relace regulované dohodou o přátelských vztazích a spolupráci podepsanou v roce 1993.

Dynamika dění v široce pojímaném regionu středovýchodní Evropy však po několika letech přesunula pozornost na obrannou spolupráci, zvláště když oba státy vstoupily do Severoatlantické aliance a staly se důležitými body východního křídla NATO. Vůdčím tématem vzájemných vztahů se tak stala bezpečnostní tematika, o níž se hovořilo na častých vrcholných schůzkách prezidentů či předsedů vlád doplňovaných jednáními ministrů obrany. Na summitu v Bukurešti v roce 2008 byly Polsko a Rumunsko nejhlasitějšími evropskými zastánci myšlenky udělit Ukrajině a Gruzii status kandidátské země NATO.

Toto sblížení v oblasti bezpečnosti přineslo pokus o položení silnějších základů politické kooperace v podobě deklarace o strategické spolupráci podepsané v roce 2009, která předpokládala pravidelné schůzky šéfů diplomacie a také rozvoj ekonomických a kulturních styků. V roce 2013 následovala další smlouva mezi polskou a rumunskou vládou o bilaterální obranné spolupráci, načež o dva roky později začal fungovat trojúhelník Varšava–Bukurešť–Ankara. Připočteme-li k tomu angažmá Bukurešti v Iniciativě Trojmoří (Rumunsko hostilo její summit v roce 2018 a chystá se na další v roce 2023), může se zdát, že polsko-rumunské vztahy jsou nadstandardní.

Přesto je však poněkud znepokojivé, že za tímto oficiálním nátěrem schází jakási hloubka. Nejde jen o to, že se oba národy navzájem příliš neznají: ani Polsko pro Rumuny, ani Rumunsko pro Poláky nepředstavuje významný turistický cíl, chybí i širší kulturní výměna, vzájemné překlady literatury či filmové přehlídky. Také politické kontakty se jeví lepší, než ve skutečnosti jsou.

Spojenci i soupeři

První příčinou tohoto stavu věcí je fakt, že pro oba státy nejsou bilaterální vztahy (ač intenzivní) prvořadé. Pro Varšavu i Bukurešť je podstatnější jiná politická orientace. Polsko-rumunské vztahy proto mají především podpůrný charakter, jejich cílem je posílit pozici obou států v mezinárodním kontextu ve vztazích s třetími zeměmi. Zdá se, že v roce 2013 mohly získat strategický rozměr, když Rumuni usilovali o sblížení s Visegrádskou skupinou (V4), a dokonce o členství v této regionální formaci. Odehrávalo se to během polského předsednictví V4, a možná proto počítala Bukurešť se silnější podporou Varšavy, ačkoliv byla její snaha předem odsouzena k nezdaru. Vůle proměnit

visegrádskou čtyřku přijetím nových členů však tehdy neexistovala a neexistuje ani dnes.

O několik let později byla z rumunské iniciativy vytvořena Craiovska skupina, do níž kromě iniciátora vstoupily Bulharsko, Řecko a Srbsko. Tento nový formát regionální spolupráce představený na zahajovací schůzce premiérů ve Varně v roce 2017 svou formou kopíroval Visegrádskou skupinu, ale měl k ní zároveň představovat určitou konkurenci v boji o roli hlavního koordinátora spolupráce ve středovýchodní Evropě.

Tento prvek soupeření, usilování o přízeň třetích států se stal charakteristickým také pro šířeji pojaté polsko-rumunské vztahy.

Varšava a Bukurešť se od ostatních zemí regionu odlišují nejen rozlohou a počtem obyvatel, ale také zájmem o roli velmoci střední velikosti v mezinárodním kontextu. Taková funkce vyžaduje uznání jak ze strany nejbližších sousedů, tak světových nebo přinejmenším regionálních velmocí. Slabostí polsko-rumunských vztahů je, že o tuto pozici obě strany soutěží, místo aby spolupracovaly – jako by role státu středního významu byla rezervována jen pro jednu z uvedených zemí. Tato rivalita je při tom silněji patrná v Bukurešti než ve Varšavě.

Tato rumunská politika byla mnoho měsíců zvláště zřejmá ve snahách posunout se výš na seznamu důležitých partnerů Spojených států, které právě zvažovaly, kam umístit svou nejvýznamnější základnu na východním křídle NATO. Po letošním ruském útoku na Ukrajinu od tohoto soupeření Bukurešť upustila a nechala Polsko, aby se stalo hlavním centrem vojenské pomoci pro Kyjev, a tím i klíčovým spojencem USA v regionu.

Rumunský postoj samozřejmě nelze srovnávat s maďarskou politikou vůči válce na Ukrajině. Bukurešť (na rozdíl od Budapešti) umožňuje přesun vojenské podpory přes své území, aktivně se zapojila do pomoci uprchlíkům v prvních týdnech konfliktu a nabídla také svoje přístavy pro přepravu ukrajinského obilí, ačkoliv v tomto případě je motivace spíše obchodního rázu. Tento stav věcí nepochybně ovlivnila nepřilíživá politika Kyjeva vůči rumunské minoritě žijící v ukrajinském pohraničí. Současný postoj Bukurešti však rozhodně nelze vysvětlit jen tím.

Chladnější reakce na ukrajinské volání o pomoc umožnila Rumunům zaujmout podobný postoj jako největší hráči Evropské unie – Paříž a Berlín. Proto rumunský prezident Klaus Iohannis přijal pozvání k cestě do Kyjeva v červnu 2022 ve společnosti německého kancléře Olafa Scholze, francouzského prezidenta Emmanuela Macrona a italského premiéra Maria Draghiho, nikoliv o dva měsíce dříve, kdy se k tomuto odvážnému kroku během tvrdých bojů u Kyjeva odhodlali představitelé Polska, Česka a Slovinska.

Na summitu Iniciativy Trojmoří v Bukurešti se mimo jiné sešli (zprava) rumunský prezident Klaus Iohannis, chorvatská prezidentka Kolinda Grabar-Kitarović a jejich polský protějšek Andrzej Duda. Foto: Wikimedia Commons/Krzysztof Sitkowski

Působí to dojmem, že současným cílem rumunské zahraniční politiky je hrát roli nejdůležitějšího partnera hlavního centra Evropské unie ve středoevropském regionu.

Tento postoj představuje pro polsko-rumunské vztahy v kontextu regionální spolupráce, například v rámci Iniciativy Trojmoří, další výzvu. Bukurešť patří k mimořádně aktivním členům tohoto kooperativního formátu dvanácti evropských států. Na třetím summitu Trojmoří v Rumunsku v roce 2018 byla zahájena činnost Fondu Iniciativy Trojmoří na podporu rozvoje zaostávající infrastruktury v regionu. U jeho vzniku stála vedle polské banky BGK rumunská EximBank a dodnes je jeho druhým největším investorem.

Mohlo by se zdát, že tato aktivita musí Varšavu a Bukurešť politicky sblížovat, zejména od té doby, kdy po posledních prezidentských volbách v Chorvatsku skončila ve funkci Kolinda Grabar-Kitarović, která byla s polským prezidentem Andrzejem Dudou spolutorkou myšlenky Iniciativy Trojmoří. Dobře spolupracující polsko-rumunský tandem dvou největších států regionu by mohl být motorem pohánějícím tuto novou formu středoevropské spolupráce.

Mezi polskými komentátory a experty na rumunskou politiku však panuje obava, že se Bukurešť snaží strhnout pozornost výhradně na sebe, a navíc prosazuje vlastní nápady bez konzultací s ostatními partnery. Jako když na summitu v roce 2018 Rumunsko navrhlo přijmout do Iniciativy Trojmoří Německo. Příští summit, který v příštím roce podruhé přivede hlavy států středoevropských zemí do Bukurešti, se proto v polských kruzích očekává s nadějí, ale také s mírným znepokojením.

Piotr Bajda

Z polštiny přeložila Anna Plasová.

Otázku reparací by Německo nemělo ignorovat

Podle německého politologa Joerga Forbriga vzrostl na pozadí ruské války na Ukrajině význam Polska jako lídra na východní hranici NATO a EU. „Už jen kvůli této změně geopolitické a bezpečnostní situace je v zájmu Evropy nezbytně nutné usilovat o úzké partnerství a urovnání vztahů s Polskem, ať už je to jakkoliv obtížné,“ říká Forbrig v rozhovoru, který se týká především německo-polských vztahů.

■ **V Česku se politologů pořád ještě občas někdo zeptá, jestli mohou poválečný odsun Němců a Benešovy dekrety fungovat jako téma pro politickou mobilizaci. Odpověď zpravidla zní: ne, Češi a Němci mají minulost vyřešenou. Platí to i v případě Polska?**

Oba příklady se liší. Německo-polské vztahy se po roce 1990 rychle zlepšily. Mimo jiné i proto, že se na minulost do značné míry zapomnělo. V případě České republiky byla otázka Benešových dekretů a sudetských Němců ještě dlouho ústřední a mnohem kontroverznější. V posledních letech ale v Polsku historické otázky nabývají na významu. Především jde o téma válečných reparací, které nastoluje polská vláda, ale také o podporu příslušných menšin v obou zemích. Polská strana totiž například tvrdí, že Němci jsou v Polsku velmi aktivně podporováni – jazykově, ve školách, kdežto početná polská menšina v Německu podporu spolkové vlády nemá. A v Polsku mají tato témata mobilizační potenciál, hlavně u národněkonzervativních voličů současné vlády. Polská společnost je velmi rozdělená a vláda strany Právo a spravedlnost (PiS) ve Varšavě se snaží „svou“ část veřejnosti konsolidovat. K tomu jí slouží i vztah s Německem a jiné historicky podmíněné otázky. V česko-německých vztazích podobné náměty nejsou.

■ **Jakou mají opakované požadavky Polska na reparace v Německu odezvu?**

Samozřejmě si jich tu lidé všímají, není ale chuť se jimi zabývat. Politici tvrdí, že tyto historické kapitoly jsou

uzavřené, a stejný názor má i velká část veřejnosti. Já si ale myslím, že je to špatně. V minulosti tu vznikla dohoda dvou nesuverénních a nelegitimních států: Polské lidové republiky a Německé demokratické republiky. Tyto „bratrské národy“ se k otázce odškodnění prakticky nevyjádřily. A ani

Joerg Forbrig pochází z Německa. Studoval politologii a sociologii na univerzitách v Německu, Polsku a Maďarsku. V současnosti je vedoucím pracovníkem a ředitelem pro střední a východní Evropu v berlínské pobočce amerického think tanku German Marshall Fund. V minulosti působil jako stipendista Nadace Roberta Bosche v Centru pro mezinárodní vztahy ve Varšavě. Ve svých analýzách se zaměřuje na střední a východní Evropu. Publikuje v předních mezinárodních titulech, jako jsou například *The New York Times*, *Financial Times*, *Politico* nebo *Süddeutsche Zeitung*.

západní Německo před koncem studené války ani po jejím konci nic podstatného nevyplatilo. Otázka reparací tedy nebyla nikdy řešena tak vážně, jak by si Poláci přáli, a Německo dělá

chybu, když ji chce kompletně ignorovat. I když samozřejmě uznávám, že záměrem vlády PiS je především politická mobilizace, nikoliv nutně skutečné odškodnění a usmíření.

■ **Přesto, mají tyto požadavky alespoň minimální šanci na úspěch?**

To je velmi obtížné posoudit. Mnoho otázek právní povahy zůstává prostě nezodpovězeno. Řekl bych, že pokud chce Německo dlouhodobě zlepšit své vztahy s Polskem, nemůže se otázce reparací vyhnout. Ve vzduchu navíc nevisí jen požadavky na peníze.

■ **A co ještě?**

Třeba otázka polských uměleckých předmětů ukradených během války, které jsou teď dost možná v německých muzeích a knihovnách. Nabídka aktivně tyto fondy prohledat, případně i s polskými partnery, by měla velký symbolický význam, stejně jako navrácení těchto předmětů do Polska.

■ **Když necháme dějiny stranou, která témata jsou teď pro vztahy Německa a Polska určující?**

V první řadě je třeba si uvědomit, že obě země měly po dlouhou dobu velmi odlišně nastavené priority. Pro polskou politiku i veřejnost byly vždy důležité bezpečnost, energetika, role NATO a vztahy se sousedy na východě, zeměmi, jako je Ukrajina. A samozřejmě vliv Ruska. Na německé straně byla bezpečnost až do začátku letošního roku méně významným tématem, zejména pokud šlo o východ Evropy. V německé debatě jsou prominentnější otázky demokracie a právního státu, azylové a migrační politiky, a dění v Evropě, o které mají Němci často

jinou představu než Poláci. Roli hraje také ochrana životního prostředí, zejména po katastrofě na řece Odře (kde letos v létě uhynuly tuny ryb, a němečtí odborníci kritizovali v té souvislosti i polské úřady, pozn. red.).

■ Co se na tom letos změnilo?

V mnoha otázkách, kde se Polsko a Německo tradičně rozcházejí, jsou nyní polské postoje v Německu mnohem víc akceptované. Především vnímání nebezpečí ze strany Ruska nebo potřeba vojenského zajištění bezpečnosti členských zemí NATO.

■ Politolog Kai-Olaf Lang říká, že Polsko teď vnímá Německo čím dál tím víc jako protivníka a hrozbu, a méně jako partnera. Jak byste vy sám popsal současné vztahy?

Německo-polské vztahy se ochlazují už posledních deset patnácti let. Nejlepší, dokonce přátelské, byly asi v polovině nultých let po vstupu Polska do EU, při kterém Německo sehrálo významnou roli. A polská strana očekávala, že bude Berlín stále důležitějším partnerem, podobně jako Francie. Jenže to se nestalo. Projevilo se to zejména během uprchlické krize v roce 2015, ale i ve zmíněné politice vůči Rusku a v energetických otázkách, kde Německo jednoduše pozice Polska a dalších střeoevropských sousedů přehlasovalo. Vznikl tak dojem, že polské zájmy nejsou německou politikou dostatečně vnímány. A to je fatální.

■ Polsko a Německo tedy už nefungují jako partneři?

Jsou obtížnými partnery. Což platí vzájemně. Německo má potíže se současným politickým vedením ve Varšavě, stejně jako mnoho dalších států EU. Naopak polská vláda je vůči Berlínu velmi kritická. Co se týče německé politiky vůči Rusku i onoho vnímaného nerovného postavení ve vzájemných vztazích, sdílí kritický pohled vlády i velká část polské veřejnosti. Ale ta antiněmecká karta funguje jen u některých.

■ Polsko se opravdu chová jako dost nespolehlivý partner, ze-

jména vůči Evropské komisi, ale také vůči České republice, například když si vezmeme spor o dopady těžby v dole Turów. Do jaké míry tento aspekt k popisovanému zhoršení vztahů přispěl, když víme, že pro Německo je důležitá zejména úroveň EU a hodnoty jako právní stát a lidská práva?

Pod vedením současné vlády utrpěla pověst Polska nejen jako partnera, ale především jako demokratického právního státu. Německo, stejně jako celá Evropa, příliš dlouho tolerovalo narušování demokratických a ústavních norem. Důrazná reakce EU – vůči Polsku i dalším viníkům – měla již dávno přijít. Nicméně zdravý rozum říká také to, že stát jako Polsko je v Evropě nepostradatelným partnerem. Zejména na pozadí ruské války na Ukrajině význam Polska jako lídra na východní hranici NATO a EU jednoznačně vzrostl a dlouhodobě zůstane vysoký. Už jen kvůli této změně geopolitické a bezpečnostní situace je v zájmu Evropy nezbytně nutné usilovat o úzké partnerství a urovnání vztahů s Polskem, ať už je to jakkoliv obtížné.

■ Co by to konkrétně znamenalo?

V zásadě si myslím, že by se mělo více zdůrazňovat, že bezpečnost a udržení demokracie jsou ve střední Evropě i jinde vzájemně závislé. Bez bezpečnosti nemůže existovat demokracie, a naopak bez demokracie není skutečná bezpečnost. Zde by mělo začít i Polsko. Německo a všichni západní partneři by zase měli brát velmi vážně polské obavy v souvislosti s dramaticky se zhoršující bezpečnostní situací, společně investovat do zabezpečení Polska a východní hranice NATO a poskytnout Polsku skutečnou vedoucí úlohu. Na základě toho lze pak stanovit podmínku, že Polsko skutečně napraví nedostatky v oblasti demokracie a právního státu. Především ze strany Německa by mělo následovat navázání úzkého partnerství s Polskem na stejné úrovni jako s Francií. Což může zahrnovat i kontroverze, protože ani mezi Berlínem a Paříží nesvítlí vždycky jenom slunce.

■ Hodně jsme mluvili o politické rovině. Ale jak to vypadá v polsko-německém pohraničí, v každodenním životě? Je tam dnes situace stejně neutěšená jako ve vrcholné politice?

Ne, vůbec ne. Tahle realita je zcela odlišná. Lidé žijí společně a spolupráce funguje dobře, zejména v příhraničních oblastech. To je vidět i tady v Berlíně. Bez Poláků, kteří do města dojíždějí za prací nebo kteří zde dlouhodobě žijí, by mělo město problém. To platí i pro celé Německo.

■ Jaká jsou vaše očekávání od parlamentních voleb v Polsku v příštím roce?

I od polských kolegů opakovaně slyším, že volby v příštím roce budou pro Polsko nejdůležitější od roku 1989. Zásadně určí další směřování země – Polsko se může distancovat od autoritářské politiky a stát se demokratičtější, ale existuje i možnost, že se víc přiblíží k Maďarsku. Německá veřejnost volby v Polsku zatím neřeší. Určitě to téma bude, a to jak kvůli sporům, které Polsko řeší na úrovni EU, tak kvůli politizaci historických otázek a požadavkům na reparace.

■ Myslíte si, že v případě vítězství opozice ve volbách by mohly být vztahy s Německem do budoucna konstruktivnější?

V případě vítězství opozice by se nástupnická vláda mohla stát více proevropskou a také přátelštější vůči Německu. Polsko je však hluboce rozdělená země. V politice, ve společnosti, v médiích. Nová polská vláda se bude muset s tímto rozdělením a polarizací vypořádat. Nemůže oslovovat jen tu polovinu Poláků, která ji volila. Bude muset budovat mosty s druhou polovinou, tedy s příznivci současné vlády. V tomto ohledu je nepravděpodobné, že by všechny německo-polské spory náhle skončily. Německo však může případné nové vládě s budováním mostů pomoci. Může lépe reagovat na bezpečnostní a geopolitické obavy, které jsou pro Polsko zásadní bez ohledu na politickou orientaci. Může také vést střízlivou a upřímnou diskusi o historických

otázkách a požadavcích. Diskusi mezi rovnými partnery, která neskončí u symbolických gest.

■ Podaří se to kancléři Olafu Scholzovi a jeho vládě?

Předpoklady k tomu má. Koneckonců Olaf Scholz je členem stejné strany jako kdysi kancléř Willy Brandt. Jeho Ostpolitik a především jeho symbolické

pokleknutí ve Varšavě položily důležitý základ pro to, aby se německo-polské vztahy v posledních desetiletích tak dobře rozvíjely (sociální demokrat Brandt v 70. letech normalizoval diplomatické vztahy západního Německa se socialistickou NDR a také Polskem, pozn. red.). Nejdřív si ale současný kancléř a celá sociální demokracie musí uvědomit chyby, kte-

rých se dopustili svojí politikou vůči Rusku. Jak málo důvěřovali východním sousedům, jako je Polsko. A musí si také uvědomit, jak důležité jsou vazby na Západ, kolektivní obrana a silný německý příspěvek k jejímu uskutečnění. Jestli k tomuto uvědomění za Scholze dojde, zatím není jasné.

Helena Truchlá

Naši mrtví v Evropě

Kde leží kořeny polských traumat a v čem byl pro jejich formování důležitý romantismus? Zásadní kniha Znepokojivé slovanství, kterou napsala literární historička a teoretička Maria Janion, vyjde příští rok česky. Může se stát jedním z vodítek pro pochopení současné polské kultury i politiky.

Do Evropy – ano, ale spolu s našimi mrtvými, tak zní název jednoho z esejů polské profesorky Marie Janion (1926 až 2020), která má pro reflexi polské národní identity stejný význam jako Vladimír Macura pro chápání té české. Není náhodou, že oba patřili mezi přední znalce literatury 19. století a na jejím vnímavém čtení a interpretaci založili své soudy a zobecňující tvrzení. Právě v tomto období, kdy se naše moderní národy začínaly formovat, byla literatura a kultura důležitým projevem národního (sebe)uvědomění. Pokud jste tedy četli Macurovo *Znamení zrodu*, komparativní čtení *Znepokojivého slovanství* může být o to zajímavější. I to byl jeden z důvodů, proč tuto knihu přeložit a zpřístupnit českým čtenářům.

Proč tedy do Evropy brát i naše mrtvé? Touto metaforou chtěla Maria Janion naznačit, že bez toho, aniž bychom se vyrovnali s našimi historickými a společenskými traumaty a tím se i sami lépe poznali, není možné stát se sebevědomými Evropany. A že bez toho je snadné neustále opakovat stejné chyby nebo se nechat okouzlit populisty hrajícími na národní notu. Ve sbírce esejů, z nichž každý ob stojí sám za sebe, ale dohromady vytvářejí smysluplný obraz vzniku klíčových obrazů polské společnosti, je zajímavé i to, že cítíme, jak se svět od té doby proměnil. Kniha vyšla v roce 2006. Byly to časy, kdy se středoevropské postkomunistické státy naplno „vrátily do Evropy“, tedy byly přijaty do Evropské unie. Zdálo se, že studená válka je nenávratně pryč a ve spojené Evropě musíme hledat novou podobu naší identity. A v Polsku se vedly intenzivní debaty o tom, jaká identita by to měla být. Janion se s mnoha dalšími intelektuály rozhodla rozkrývat zažitá stereotypy a demaskovat skrytý nacionalismus, jehož stále aktuální nebezpečí prokázala válka v bývalé Jugoslávii.

Maria Janion tvrdí, že polskou identitu výrazně utvářely a utvářejí dva pocity – komplex méněcennosti vůči Západu a naopak pocit povýšenosti, že na Východě plní Poláci kulturní misi a jsou „posledními obránci“ křesťanských

a evropských hodnot. Po roce 1989 se první tendence projevila snahou kopírovat západní vzorce, chápané jako lepší. Postkomunistické středoevropské země se však nacházely v odlišné situaci a nemohly přeskočit desítky let, během nichž se jejich dějiny odvíjely jinak. Porovnávání se se Západem, který je považován jako bezchybný vzor, musí vést k negativnímu hodnocení vlastní domácí kultury a politiky. Navíc v případě západoslovanských států došlo k zásadnímu střetu už v raném středověku, kdy tyto kmeny narazily na silnou germánskou civilizaci.

Neznámé slovanství

Autorka se v úvodu své knihy vrací právě k těmto dávným kořenům, zapomenutému slovanství, jednomu z prvních „traumat“. Západoslovanské kmeny byly nuceny přijmout římský, tedy německý křesťanský ritus a vzdát se jak případné slovanské liturgie (cyrilometodějská tradice), tak pohanských rituálů. Kmeny Polanů nebo Čechů touto cestou prošly. Kdo se rozhodl vzdorovat, byl často vyhlazen, jako například Polabští Slované.

Obracení na správnou víru bylo výrazným zásahem do světonázoru tehdejších lidí. Došlo prakticky k vymazání všech pozůstatků jejich kultury a tradic, které byly vnímány jako necivilizované. Později se „ovládnutí“ Slovanů stává zdrojem jejich pocitu méněcennosti. Dodnes je například slovanský duchovní život a to, zda vytvořil svěbytnou, komplexní mytologii, předmětem vědeckých diskusí. Mohlo to být jinak? I příklady z Evropy ukazují, že ano, protože třeba v Irsku, kde křesťanství organicky navázalo na původní keltské tradice a ty byly písemně zaznamenány, vzpomínka na ně nezmizela. A v současné době se staly součástí populární kultury, například jako jeden z inspiračních zdrojů knih J. R. R. Tolkiena a jejich celosvětově známých a oblíbených filmových adaptací.

Slovanská minulost se stala bílým, vytěsněným místem, což Maria Janion dokazuje i analýzou různých textů polských autorů 19. století, v nichž je slovanství plné temnoty a neznáma. Právě romantici se jako první začali o slovanské kořeny zajímat a hledali jejich stopy v lidových vyprávěních. To bylo poměrně šokující a revoluční, protože klasicistní literatura vysokou a nízkou kulturu striktně oddělovala. Proto vzbudila pobouření sbírka Adama Mickiewicze *Balady a romance*, publikovaná přesně přede dvěma staletími v roce 1822, v níž se mladý básník inspiroval lidovým vyprávěním a postavami z pověstí.

Mickiewicz ale zašel ještě dále – jedno ze svých klíčových děl nazval podle staroslověnského svátku mrtvých, *Dziady*. Čtyřdílné drama, jehož poslední část je nedokončená, začíná právě vyvoláváním mrtvých, které probíhá mimo oficiální světské i církevní struktury. „Pospíchejme tiše, z polí/ Kolem cerkve, pode dvorem:/ Kněz ten kouzla nedovolí,/Pán se vzbudí nočním chórem,“ zaznívá v českém překladu Františka Halase. V dalších dílech se objevuje tragická, nešťastná láska, projevovaná opět v zádušní den, v nočních hodinách. V noci se také odehrává scéna proměny individualistického romantického hrdiny Gustava v Konrada, „který trpí za miliony“.

Maria Janion na kresbě Zbigniewa Kresowatého. Foto: Wikimedia Commons/ Zbigniew Kresowaty

Nebezpečné šablony

Vrchol literárního romantismu v Polsku se kryje s dobou dvou velkých poražených povstání – listopadového v letech 1830–1831 a lednového v roce 1863. Situace, kdy se řada autorů zapojila do ozbrojeného boje za svobodu, nebo se jejich texty staly povstaleckými hesly, nastavila nové vnímání role spisovatele a literatury. Romantičtí „věštcí“ v čele s Adamem Mickiewiczem ve svých básních zachytili symbolické obrazy polského národa. Především šlo o mesianistickou vizi Polska jako Krista národů, který se obětuje za jiné, a tak Evropu očistí. Polsko rozdělené mezi tři záborové mocnosti, Rusko, Prusko a Rakousko, kde docházelo k pronásledování vlastenců, germanizaci a rusifikaci, potřebovalo pro „polskou věc“ získat také evropské mínění. O to se pokoušeli intelektuálové, umělci a politici, kteří byli donuceni ze země odejít a žili v exilu.

Všechny tyto vzorce chování se později cyklicky vracely v době dalších okupací – ať už německé v době druhé světové války nebo sovětské (komunistická vláda do Polska v roce 1944 vstoupila na sovětských tankách a žádné svobodné volby se nekonaly), či v době zavedení výjimečného stavu v roce 1981. Zároveň jsou již natolik hluboce zakořeněné, že je snadné k nim odkazovat i v běžné politice

a v době, kdy k žádnému ohrožení nedochází. Maria Janion zmiňuje mimo jiné právě období vstupu do Evropské unie, kde se polská veřejná debata vyostřila a politici využívali hesla vycházející právě z dob minulých. Autorka si ve *Znepokojivém slovanství* klade otázku, proč protiruské i protiněmecké nálady neslábnou a jaký je jejich zdroj.

Dnes, ve stínu války na Ukrajině, nás mohou její slova o nutnosti revidovat polský vztah k Rusku téměř dráždit. Středoevropské země jsou teď skutečně ty, které mohou a musejí na ruské nebezpečí poukazovat. Přesto by ani válka v blízkém sousedství neměla vést k opakování starých stereotypů. Nezabývá nás totiž povinnost snažit se rozkrývat nebezpečné šablony, které povyšují jeden národ nad druhý. Právě v době ohrožení je nejněsnější volit si radikály a diktátory. Pokud naopak chceme v porovnání s Putinovým Ruskem hledat nějaké spojující evropské hodnoty, je to svobodný dialog a možnost beztrápně kritizovat vlastní vládu nebo chování spoluobčanů. Na této odvaze a možnosti byl evropský – jakkoliv ne bezchybný – svět vždy založen.

Polsko v analyzování sebe sama vždy vynikalo a *Znepokojivé slovanství* je jednou z knih, které tuto nedávnou polskou snahu revidovat vlastní komplikovanou minulost symbolizují. V minulých třiceti letech Polsko otevřelo v textech a výpovědích svých intelektuálů řadu velmi bolestivých otázek. Sevření mezi Německem a Ruskem a z toho vyplývající germanofobie a rusofobie, soužití s židovskou menšinou a traumatické dědictví holocaustu, v němž Poláci hráli role hrdinské i ostudné, národní veličnosti a paternalistický přístup k okolním národům, jako jsou Litevci, Bělorusové nebo Ukrajinci. O tom všem psali reportéři, sociologové, historici, ale velmi často i literární kritici a historici jako právě Maria Janion, protože polská literatura, v níž najdeme řadu nositelů Nobelovy ceny, byla vždy důležitou součástí utváření národní identity. Často jejich teze vzbuzovaly diskuse a odpor. Přesto byly nepochybně velmi zdravé. Stačí se podívat na ruskou společnost žijící v zajetí mýtu, který vládci živí zameťáním jakékoliv historické pravdy pod koberec. I proto je nebezpečná snaha jakýchkoliv politiků zasahovat do svobodné diskuse o minulosti. Maria Janion říká jediné: našich mrtvých se nemusíme bát, pokud z nich neuděláme kostlivce ve skříni.

Lucie Zakopalová

Autorka textu přeložila pro nakladatelství Herrmann a synové knihu Marie Janion *Znepokojivé slovanství*, která vyjde v roce 2023.

Il Boemo: mnohoznačný příběh o pomíjivosti života a nadčasové hudbě

Petr Václav svůj film o skladateli Josefu Myslivečkovi připravoval deset let. Ponořil se do archivů, do detailů nastudoval mentalitu společenské smetánky druhé poloviny osmnáctého století. A výsledek mnohaleté práce s názvem Il Boemo stojí za to.

O životě pozapomenutého operního tvůrce, který byl v době své největší slávy opravdovou hvězdou, o jejíž díla se praly nejprestižnější scény, se toho zachovalo minimum. Ale Petr Václav z těch střípků skládá komplexní a uvěřitelný životopisný portrét umělce a bohéma.

Vypláná výprava a kostýmy diváka přenášejí do doby přede dvěma a půl stoletími. Občas Václav zprostředkovává exotické detaily, jako když ukazuje, že se v divadle při představeních jedlo, pilo a v lóžích občas i souložilo. Jinak si ale člověk spíš uvědomí, jak podobné byly sociální poměry té doby těm našim.

Možná nejvíc překvapuje, jak silnou roli přisuzuje režisér v Myslivečkově příběhu emancipovaným ženám, které se v kulturním provozu pohybovaly a jež se ve Václavově interpretaci do velké míry na úspěchu outsidera z Čech v Itálii podílely. Postava samotného hlavního hrdiny je i přes soustředěný herecký výkon Vojtěcha Dyka trochu unikavá. Chápeme jeho posedlost hudbou a touhu se prosadit, ale jinak se o jeho vnitřním prožívání moc nedozvíme.

To neplatí o plnokrevně vykreslené postavě Myslivečkovy milenky Rezzi (Elena Radonicich), v jejímž domě se chudý ambiciózní imigrant s nevyslovitelným příjmením ocitne díky šťastnému omylu. Cynicky pragmatická a libertinsky založená aristokratka ignoruje jakékoli společenské mravy a seznamuje našeho hrdinu s důležitými kontakty v branži.

Možná nejuhrančivější je postava sopranistické superstar Cateriny Gabrielli ve skvělém podání Barbary Ronchi. Náročná a náladová zpěvačka, která občas s vervou kritizuje kvalitu Myslivečkových árií, trpí tím, že muži kolem ní neuznávají její inteligenci a zacházejí s ní jako s kusem masa. A trojici silných žen uzavírá sečtělá a nešťastně vdaná šlechtična Anna (Lana Vlady), s níž Mysliveček zvaný Il Boemo udržuje platonický vztah na dálku. V podstatě skoro jen v pasážích s ní kamera opouští klaustrofobní barokní interiéry a vydává se do přírody.

Z reálně existujících postav té doby Václav ve filmu ještě ukazuje například mladého a rozumem poněkud mdlého

neapolského krále Filipa. A v příběhu se v působivé scéně mihne mladý Wolfgang Amadeus Mozart, kterého s Myslivečkem podle zachované korespondence pojilo opravdové přátelství. Malý klavírní génius v ní vypráví, že komponuje vždycky večer a práci nechává přes noc rozdělanou, aby ho Bůh zvědavý na výsledek nechal do druhého dne naživu. Tahle anekdota vykresluje asi ten hlavní rozdíl mezi Myslivečkovou epochou a naší současností. Život tehdy byl mnohem více ve stínu potenciální smrti, což možná vysvětluje značnou zhýralost tehdejší vyšší společnosti.

A právě vědomí smrtelnosti a pomíjivosti života stojí ve snímku *Il Boemo* v kontrastu k nadčasové kráse hudby. V úvodu filmu sledujeme syfilidou znetvořeného a celým světem opuštěného Myslivečka, jak si těsně před smrtí v posteli přehrává v hlavě jednu ze svých árií. Je to velkolepý a smutný moment. Poprvé slyšíme jeho hudbu v magické interpretaci zpěvačky Simony Šaturové, která pro film nazpívala party Barbary Ronchi, a zejména Collegia 1704 vedeného Václavem Luksem. Ten společně s Petrem Václavem vykopal z archivů partituru, jež se přes dvě století nehrály, a vtiskl jim se svým souborem nový život.

Vědomí tragického Myslivečkova konce ovlivňuje už od začátku percepci příběhu, v němž sledujeme protagonistův vzestup, při kterém kromě talentu hrály často roli i náhoda nebo dobré styky. Pomíjivost se ve vyprávění projevuje napřímo ve smyslu Myslivečkova fascinujícího života, ale ve druhém plánu také v kontextu jeho uměleckého odkazu, když víme, že jeho tvorba upadla takřka úplně v zapomnění.

A Petr Václav s Václavem Luksem tento odkaz s velkou empatií oživují. Nekonstruují žádný mýtus, nestavějí Myslivečkovi pomník. Je to mnohoznačný příběh námezdného umělce a jeho epochy, rekonstruované s puntičkářským smyslem pro detail. Je to film jako stvořený pro velké kino s dobrým audiosystémem, který v jen trochu vnímavém divákovi doznívá řadu dní.

Jan Gregor

Demokratický střed
Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Předplatte si Demokratický střed. Roční předplatné (4 čísla) činí i s poštovným 230 Kč.

Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz.

Pokoj, který by měl zůstat otevřen

Trend otevírání diskuse o sexuálním zneužívání, který se v posledních letech stal výrazným fenoménem ať už v kultuře nebo ve školním prostředí, se objevil letos i na slovenské literární scéně. Ta si ve vztahu k tomuto tématu prošla specifickým skandálem, který souvisel s fabulí prózy nominované na prestižní ocenění.

Řeč je o polemice kolem debutové knihy Nicol Hochholczerové *Táto izba sa nedá zjesť* (český překlad ještě není k dispozici). V ní se naplno projevila skutečnost, že slovenský literární život jako by pořád nebyl zvyklý přijímat a hovořit o všech tématech, která se vyskytují v každé moderní společnosti. Jistá míra tabuizace problému sexuálního zneužívání se v případě zmíněné knihy ukázala v souvislosti s příběhem nezletilé Terezy a jejího intimního vztahu s učitelem výtvarné výchovy. Vypravěčsky podmanivý text se totiž setkal s nelibostí jistých konzervativních kruhů.

Próza nejprve pro svou nezpochybnitelnou uměleckou hodnotu dostala nominaci od poroty prestižní soutěže Anasoft Litera (její českou obdobou je Magnesia Litera), jež oceňuje nejlepší slovenské knihy za uplynulý rok. Následně ji porotci doporučili i na čtenářskou cenu René, o jejímž udělení rozhodují studenti gymnázií. A to byl právě moment, kdy kniha narazila na odpor. Stalo se tak ze strany organizátora soutěže, Literárního informačního centra, které se zřejmě kvůli obavám z kritiky konzervativců a jisté části pedagogů rozhodlo nejprve knihu z nominací na cenu René vyřadit. Po sporu odehrávajícím se hlavně na sociálních sítích, kde se proti této umělecké cenzuře ozvalo vícero spisovatelů, se kniha v soutěži sice udržela, avšak do škol byla distribuována

jen na jejich vlastní žádost. Literární informační centrum navíc přidalo s ohledem na citlivost tematiky příběhu doporučení, aby středoškolští studenti text četli pokud

možno jen za pomoci a konzultace odborné psychologické podpory.

Vášnivá diskuse také částečně otevřela otázku obsahu knih, které se dávají číst slovenským teenagerům na školách. Je zajímavé, že zatímco válečné romány, které často svou explicitností mohou v čtenáři vyvolávat úzkostné pocity, jsou ve středoškolských osnovách bez problémů zastoupeny, otázka sexuální intimity nadále zůstává tabuizovanou záležitostí, u které se uvažuje o traumatizaci psychologického vývoje mládeže. Je skutečně kniha *Táto izba sa nedá zjesť* obsahově tak vulgární a tematicky neprůchozí, nebo jde v této souvislosti pouze o neochotu a nepřipravenost slovenských pedagogů

diskutovat s mládeží o otázkách sexuálního života? A jaké jsou vlastně literární kvality knihy?

Zdání zralosti

Na začátku analýzy tohoto díla je vhodné připomenout, že Nicol Hochholczerová netají skutečnost, že její debutová kniha má rozměr autobiografické výpovědi. Snad právě proto se jeví o to více šokující, že příběh představuje

Nicol Hochholczerová vyvolala svým debutem značný rozruch.

Foto: Facebook/nicolhochholczerova

zkušenost intimního vztahu mladé Terezy s jejím učitelem. Hochholczerová se tak vlastním literárním zpracováním skutečně dotkla tabuizovaného tématu sexuálního zneužívání na školách. V příběhu nejde o traumatický zážitek z jediného fyzického útoku, ale o daleko rozsáhlejší problematiku nejen sexuálního, ale do velké míry hlavně psychického dospívání mladých dívek.

Příběh intimního sblížení staršího učitele a školačky je přitom vyprávěčsky nahlížen hlavně z perspektivy dospívající Terezy, která si však dostatečně neuvědomuje predátorskou pozici pedagoga. Zatímco on si intimitou s náctiletou dívkou kompenzuje zkušenost z nevydařeného manželství a absenci blízké osoby v životě, mladé děvče se oddává naivní zamilovanosti do staršího muže. A ačkoliv si Tereza uvědomuje morální nesprávnost svého konání, dobrovolně a vášnivě prožívá tuto sexuální zkušenost, která ji zjevně poznamená na celý život. Právě proto se v jejím vyprávění objevuje metafora pokoje, jenž se nedá sníst. Tereza totiž jakožto typický reprezentant mladé generace dokáže všechno rychle zkonzumovat, zpracovat a strávit. Avšak první velká intimní zkušenost, navíc z utajeného vztahu se starším mužem, její psychickou vyzrálost přesahuje. Intenzita prožívaného citu se tak pro dívku stává uzavřeným, nestrávitelným mentálním prostorem, v němž je na dlouhé roky uvězněna, a ze kterého není po emoční stránce cesta ven.

Když se však na osobu Terezy zaměříme, její tendence oddat se fyzicky i emočně staršímu muži se nejeví jako náhodná. Vývoj postavy přitom nepochybně reprezentuje niterné pocity mnoha mladých lidí, kteří se v období dospívání necítí svým okolím dostatečně přijímání a zažívají nedostatek pozornosti a lásky. Nezáměr ze strany rodičů, stejně jako pocity méněcennosti pramenící z nekonformnosti vůči ideálu krásy a prostředím vnuceným kritériím tak mladé děvče dostávají na cestu hledání přijetí u někoho jiného. Tímto způsobem se lehce stává potenciální kořistí pro predátory, kteří možná v rámci vlastní generace prožívají stejný pocit frustrace z nenaplněných očekávání, avšak u mladého člověka dokážou vytvořit zdání zralosti, a uplatnit tak svou dominantní roli.

Postava Terezy, tak jak je napsána, však zároveň jako by s hrdostí odmítala přijmout od čtenáře jakoukoliv formu soucitu. Nestaví se tak do role oběti. Dívka je navzdory své bezbřehé oddanosti učiteli zobrazena ve vztahu k němu sebevědomě, čímž se jejich pozice jakoby vyrovnávají. Vědoma si sexuální závislosti učitele Ivana na jejím mladém těle se tak těší z projevů vlastní tělesnosti a časného poznávání sexuality. Hormonální prožívání intimity utajeného milostného poměru se stejně jako adorace jejího těla ze strany učitele stává centrem jejího osobního života, konečně dosaženým pocitem satisfakce. Avšak při zkoumání jejich vztahu je možné konstatovat, že zatímco u učitele se posedlost Terezou projevuje hlavně na fyzické úrovni, u Terezy je tato závislost výrazně psychologická. Jelikož prožívá svoji první lásku, intenzita emoční vazby je o to silnější.

To se nakonec zdá zřejmé i ve chvílích, kdy se jejich vztah dostává do krize, neboť Ivan si uvědomuje jeho nemorální charakter a snaží se ho ukončit. Terezina objevená sexualita ji následně nutí do objevování jiných partnerů v její generaci, avšak v mysli, svém „nestráveném pokoji“, zůstává věrná Ivanovi. Vývoj a proměnu vztahu přitom sledujeme v průběhu několika let, kdy se Tereza dostává na školu v jiném městě, avšak poměr s Ivanem udržuje i nadále. Příběh mladé ženy přitom opouštíme právě v okamžiku, kdy se ukončení jejich vztahu zdá neodvratné, avšak konec autorka ponechává nedopovězený. Poinitou proto jako by zůstávalo, že tento pokoj ještě pořád zůstává nestráven a Tereza na konečné vyrovnání se s touto životní zkušeností stále čeká.

Inspirace Esterházyem

Když se zaměříme na samotnou konstrukci příběhu, neunikne nám, že složitost tématu intimního vztahu a jeho psychologického zpracování je kontrastně vyvážena autorčiným živým a lehkým způsobem vyprávění. Tereza se při popisu vlastních prožitků většinou vyhýbá patosu. Nečteme tak žádná naivní slova o lásce, ve své zpovědi je velmi přímá, sexualitu pojmenovává otevřeně, ba někdy až s dávkou rebelské ironie. I proto se zdá, jako by mentálně dozrávala dříve. Školu jako prostředí výchovy a bezstarostné zábavy nevyhledává, raději se pouští do nekončících reflexí vlastního vztahu nebo čte romány maďarského postmodernisty Pétera Esterházyho, při kterých se utvrzuje ve své fascinaci staršími muži.

O prožívání intimního vztahu se nikomu nezmiňuje, k sebeanalýze jí stačí vnitřní svět, který nanejvýš přerůstá do její vlastní umělecké tvorby, když reflektuje psaní povídek a svou účast v literárních soutěžích. Při přemýšlení o prožívané sexualitě přehnaně neužívá vulgarismy. Tělesné sblížení pojmenovává většinou civilně, i když se nevyhýbá ani detailnímu pozorování jak ženského, tak mužského těla a vnímavě uvažuje o jejich projevech. Tělesnou živočišnost u člověka tak místy doplňují stylisticky originální, často humorná přirovnání či použití přírodních, hlavně zvířecích motivů, čímž autorka vyvažuje užívání hovorového jazyka uměleckým stylem.

Na závěr se hodí poznamenat, že bez ohledu na vášně, jaké vzbudila debata o díle na slovenské literární scéně, a nehledě na to, že próza nezískala letošní cenu Anasoft Litera, napsala Hochholczerová s ohledem na téma důležitou knihu. Proto by se po vydání několika recenzí literárních kritiků neměla nad ní zavírat voda. Text má nepochybně krom umělecké hodnoty také potenciál pro vytvoření prostoru pro diskusi s mládeží o prožívání vlastního dospívání včetně tématu sexuálního života. Terezin osud totiž není ojedinělý, podobné příběhy se ve společnosti odehrávají. Než před nimi zavírat oči je lepší přistupovat k nim s potřebnou dávkou empatie.

Matúš Guziar

Komenský jako účastník převratu

V letech 2020 až 2022 jsme si připomněli dvě výročí spjatá s Janem Amosem Komenským – nejprve 350 let od jeho úmrtí a o dva roky později 430 let od jeho narození. Řada vzpomínkových akcí muse-la být kvůli pandemii nemoci covid-19 omezena nebo zrušena. Ledacos tak při představování jedné z nejslavnějších osobností našich dějin chybělo. Jedná se zejména o Komenského roli během převrat-ných změn, které probíhaly v tehdejší Evropě. Přitom šlo o fenomén vsutku nadčasový.

Navzdory tomu, že většinu života prožil Jan Amos Ko-menský (1592–1670) v období baroka, byl takřka rene-sančním člověkem. Při příležitosti kulatých výročí jeho narození a úmrtí se tak vzývalo jeho dílo pedagogické, náboženské, jazykovědné, teologické či filosofické. V cen-tru pozornosti dále stály historické peripetie, dobový kon-text, Komenského mezinárodní přesah a mnoho dalšího. V oficiálních ministerských dokumentech jsme se mohli dočíst nejen o nutnosti připomínat si jeho knihy a huma-nistické myšlenky, ale i to, že coby morální osobnost má být inspirací pro nastupující generace.

Komenský tak zůstává jednou ze stálíc naší kulturní identity. Od doby osvícenství, kdy byl často považován za náboženského tmáře, se mu už po dvě století daří být více či méně bezproblémovou součástí národního příběhu. Navzdory tomu existují témata s ním spojená, o nichž se příliš často nemluví. Jde především o jeho roli i symbolický význam při komplexních změnách, které ve výsledku znamenaly zrod moderní společnosti. Pokud Komenského dílo zasadíme do tohoto kontextu, pomůže nám to lé-pe pochopit nejen jeho odkaz, ale i dnešní dobu.

Jan Amos Komenský žil v turbulentních a přelomových časech. Základní body jeho životopisu zná ze školy kde-kdo. Narodil se na jihovýchodní Moravě, měl těžké dětství. Studoval v Přerově, Herbornu a Heidelbergu. Působil v Jednotě bratrské jako kazatel a pedagog. Po porážce stavovského povstání a vydání rekatolizační habsburské ústavy nazvané Obnovené zřízení zemské emigroval v roce 1628 do zahraničí. Nejprve zamířil do polského Lešna, pak do Švédska, Uher a řady dalších zemí, až skončil v Ni-zozemí. Působil v Amsterdamu, pohřben je v kostelíku v Naardenu. Během života pochoval dvě manželky, ta třetí ho nakonec přežila. A celou tu dobu pilně psal, prakticky vyučoval, tvořil, organizoval a také si dopisoval s nejvý-znamnějšími učiteli své doby. Už během druhé poloviny 30. let 17. století se zapojil do rozvětvené sítě intelektuálů okolo německo-anglického vědce Samuela Hartliba. Pat-řili do ní mimo jiné chemik a fyzik Robert Boyle, politický filosof Thomas Hobbes, básník John Milton a řada dalších, nejen britských učenců.

Komenský, jehož dílo bylo v tomto okruhu hojně disku-továno a často i kritizováno, se tak přímo podílel na inicia-tivě, která předcházela vzniku Královské společnosti v Londýně v roce 1660, jedné z prvních akademií pro pod-poru věd. Právě do ní byl v roce 1672, ani ne dva roky po

Komenského smrti, přijat Isaac Newton za sestrojení zrcad-lového dalekohledu. Ten Newton, jehož dílem *Matema-tické principy přírodní filosofie* v roce 1687 vyvrcholil pře-vrat, kterému někteří odborníci říkají vědecká revoluce. Jeho počátek bývá datován do roku 1543, kdy v rámci nej-starší a nejvýznamnější disciplíny vědy – astronomie – vy-šlo heliocentrické dílo Mikuláše Koperníka *Šest knih o obě-zích sfér nebeských*.

Změna myšlení

Výsledkem zmíněného převratu byl vznik mechanické a chemické filosofie, empirismus a matematizace vědec-kého myšlení. Došlo tím k překonání odkazu antických otců vědy a filosofie Aristotela a Platóna. Vedle Koperníka a Newtona se o to zasloužili také například Tycho Brahe, Johannes Kepler, Galileo Galilei, William Harvey nebo Gottfried Leibniz.

Navíc roku 1620 představil anglický učenec Francis Ba-con v zásadě moderní „induktivní“ vědeckou metodu. Snad inspirovan protestantským puritánstvím i domácí tradicí „praktických“ středověkých učenců, jako byli Roger Bacon nebo William Ockham, vypracoval metodu založenou na empiricky ověřitelných datech. Ta se získávají pozorováním a experimentem. Experimentovalo se samozřejmě již v mi-nulosti, ale Baconova metoda standardizovala a zefektivni-la vědecký postup.

Po sedmnácti letech ho doplnil René Descartes se svou racionální metodou správného myšlení, spočívající v opa-trnosti, analýze problému a následné přehledné syntéze zjištění. Když pak ve druhé polovině 17. století Leibniz a Newton přidali matematickou analýzu, měla západní věda hlavní nástroje pro zkoumání světa pohromadě a mohla vykročit vstříc pokroku. Řada odborníků se však domnívá, že vědecká revoluce byla spíše jedním z projevů víceméně kontinuálního vývoje, který v Evropě probíhal už od středověku.

Šlo o proces, jehož nejdůležitější částí paradoxně neby-lo vědecké poznání, ale změna myšlení a vůbec kultury v křesťanské Evropě. Zárodky vědy totiž vznikaly už ve sta-rověkých civilizacích, přičemž staří Řekové jako první za-čali používat rozum nejen v rámci svých náboženských představ, ale též ke skutečnému poznání světa. Po zániku antiky na ně navazovali vedle zmenšující se Byzance i muslimští učenci, kteří řeckou vědu dále rozvíjeli. Ale

Jan Amos Komenský před základní školou v Chlumci nad Cidlinou. Foto: Wikimedia Commons/Petr1888

nebyť toho, že tím pomohli inspirovat křesťanskou Evropu směřující k renesanci, jejich výsledky by neměly tak zásadní dopad. Je totiž mimořádně zajímavé, že věda a technologický pokrok spolu zřejmě začaly úzce souviset až v 19. století během industrializace. Hlavním motorem pokroku byli do té doby spíše praktici než učenci, i když existovaly určité výjimky, například James Watt.

Na svou dobu skvělá díla islámských učenců na poli astronomie, medicíny, matematiky, optiky a částečně i filosofie a převzetí papíru, knihtisku či střelného prachu z Číny tak nedokázaly zabránit technologické stagnaci muslimské civilizace. Stále více se projevovalo striktní a fatalistické náboženství bránící svobodnému kritickému myšlení, institucionalizaci a akumulaci kapitálu. Ostatně Al-Ghazálí, mimořádně vlivný islámský teolog z přelomu 11. a 12. století, přímo obvinil všechny filosofy z kacířství. V Číně zase byla osobní aktivita žádoucí pouze ve prospěch centralizovaného státu, na jehož dobrých či špat-

ných rozhodnutích rozvoj závisel. A v Indii se myšlení opírající se o pokročilou astronomii, geometrii či algebru nepoužívalo ani tak k porozumění tomuto světu, jako spíše k hledání úniku z něj.

Věřící praktici

Byla to křesťanská Evropa, která vše zužitkovala. Svobodomyslná rozmanitá civilizace, jež vznikla na troskách antických a následnických říší, měla ve svých biblických kořenech zakódováno úctu ke stvořenému světu. Už v evangeliích a dalších duchovních textech se lidé mimo jiné dozvěděli o přínosu smysluplné aktivity, kreativity a praktického přístupu k životu. Evropa se na těchto základech navzdory dogmatům sama zformovala a organizovala. Domácí vynálezy i zdokonalení vynálezů převzatých byly především dílem zbožných praktiků. A právě praktik Johannes Gutenberg svým efektivním knihtiskem umožnil v polovině 15. století informační revoluci, která zmíněnému pokroku ve vědě naprosto zásadně pomohla. Bez toho by byly funkční komunikační sítě intelektuálů jen těžko představitelné. Na přelomu 15. a 16. století se přidal velký rozmach poštovních služeb a objevné plavby přinesly záplavu nových poznatků. Nutno dodat, že také americký kontinent museli objevit zvědaví praktici.

Komenský je v celém tomto procesu naší nejvýznamnější osobností. Sám se dobovému vzestupu vědy dost vymykal a ve svém myšlení byl poměrně konzervativní. Jak ostatně během

oslav upozorňoval přední komeniolog Vladimír Urbánek, Komenský odmítal Koperníkovu heliocentrickou soustavu, Descartesův racionalismus, Machiavelliho politické učení, neakceptoval experimentální vědu ani mechanickou přírodovědu. Přesto s ostatními intelektuály živě diskutoval, argumentoval a sám dokázal přijít s převratnými myšlenkami. Tyto myšlenky byly založeny na jeho pedagogické praxi a motivovány hlubokou zbožností. Pro svět byl přínosný především jeho pokus o systematizované vědění, dále pak přelomové učebnice a didaktická teorie. A zatímco se například v Osmanské říši dávno známý knihtisk z náboženských důvodů téměř nepoužíval, Jan Amos ho nejen využíval, ale tiskárnu i sám provozoval. Tiskařský proces ostatně přirovnával k dobře vedené škole.

Jak vidno, osobnost a dílo Jana Amose Komenského jsou skvělým příkladem toho, na čem vyrostla naše moderní současnost. Obrovské dopady informační revoluce, jíž se aktivně účastnil, jsou pak studijním materiálem popisujícím změny, které dnes díky moderním technologiím zažíváme v mnohem intenzivnější podobě my sami. Jeho odkaz je bohatší, než se někdy zdá.

Jan Holovský

Poláci v Americe: od Sienkiewiczze po Unabombera

Vědci, dělníci, ale třeba i známý terorista. Poláci tvoří již několik staletí nedílnou součást etnicky pestré mozaiky Spojených států amerických – polovina veškeré současné polské emigrace, tedy přes deset a půl milionu lidí, žije právě tam. Přesto jejich dobývání Nového světa nebylo mnohdy jednoduché a museli čelit řadě stereotypů, z nichž některé přetrvaly dodnes.

První loď s polskými osadníky zakotvila u amerických břehů již v roce 1608, tedy dvanáct let před legendární poutnickou plachetnicí Mayflower. Pasážéry byli mistři černého řemesla, kteří se usídlili v Jamestownu, kde zakládali první manufaktury a hutě. Nejenže Poláci později stáli u samotného vzniku Spojených států, ale byli to právě oni, kdo zorganizoval vůbec první stávkou na území dnešní světové velmoci. Uskutecnila se v roce 1619 pod heslem No vote. No work – práva volit se tehdy v britských koloniích dostávalo pouze přistěhovalcům anglického původu.

Navzdory silnějšímu polskému osídlení na Středozápadě a východním pobřeží vznikla první polská osada v polovině 19. století v jižním Texasu, a to z popudu františkánského duchovního Leopolda Moczygemby. Dostala název Panna Maria. V roce 1966 u příležitosti tisíciletého výročí přijetí křesťanství v Polsku prezident Lyndon B. Johnson věnoval tamnímu kostelu mozaiku Černé madony Čenstochovské. Ta zřejmě nad místem skutečně drží ochrannou ruku, jelikož osada Panna Maria dodnes

existuje, a část nejstarší generace dokonce hovoří slezským nářečím.

V době, kdy osada vznikala, měla Amerika za sebou již několik imigračních vln polských přistěhovalců, kteří Evropu většinou opouštěli kvůli dělení Polska v 18. století či následným potlačeným povstáním. Za oceán tak emigroval například Tadeusz Kościuszko, jenž se významně podílel na bojích o nezávislost tamních kolonií na Velké Británii a který mimochodem ve své závěti požadoval zrovnoprávnění otroků a jejich přístup ke vzdělání.

Druhý polský hrdina, „otec americké kavalérie“ Kazimierz Pułaski, emigroval do Nového světa po neúspěšné protiruské Barské konfederaci. Po úspěších na americkém bojišti byl v říjnu 1779 smrtelně raněn při obléhání přístavu Savannah.

U obou polských rodáků, jejichž jména dnes nesou města, ulice či mosty, došlo v nedávné době ke zkoumání ostatků. Forezním antropologům zamotaly hlavu především kosti Pułaského. Torzo odpovídalo profilu amerického důstojníka věkem, výškou i zraněním, a nakonec jejich shodu potvrdila DNA analýza. Nicméně se ukázalo, že ostatky patřily ženě. Výzkum nakonec prokázal, že se zachránce života budoucího prezidenta USA George Washingtona s největší pravděpodobností narodil jako intersexuál.

Zbigniew Brzeziński na Mnichovské bezpečnostní konferenci v roce 2014.

Foto: Wikimedia Commons/Tobias Kleinschmidt

Vzhůru na palubu

V první polovině 19. století, v období takzvané Velké emigrace, dávala většina odcházejících Poláků přednost západu Evropy, především Francii. Masivní stěhování do USA započalo po roce 1860. Popularita zaoceánských cest vzrostla díky nástupu parních lodí, které pasažéry i za cenu značného nepohodlí dopravily do nového domova za pouhé dva týdny. Kontinent za oceánem si za svůj cíl vybírali nejvíce obyvatelé z pruského záboru, z ruského pak ti, co prchali po neúspěšném lednovém povstání.

Jednu z pěti texaských polských osad navštívil i český spisovatel Josef Václav Sládek. Polská kolonie mu natolik učarovala,

že zde strávil půl roku ze svého dvouletého dobrodružného pobytu. V 70. a 80. letech začali houfně přijíždět obyvatelé Kongresového Polska, jež bylo pod carskou nadvládou, a před koncem století se do zámoří začali masověji vydávat také lidé z Haliče.

V letech 1876 až 1878 vycházely v listě *Gazeta Polska* črty z cest, jež vydával jistý Litwos. Pod tímto pseudonymem se neskrýval nikdo jiný než přední představitel polského literárního pozitivismu Henryk Sienkiewicz. Americká pouť ukazuje prvního slovanského držitele Nobelovy ceny za literaturu v mnohem pestřejším světle, než jak jej mnozí znají z povinné četby historických románů. Odosobněný New York, chování bílého člověka k původním obyvatelům, obdiv k americkému přístupu k ženám i lovy na medvědy, tím vším ohromoval tehdejšího čtenáře. Na cestách ho doprovázela jedna z nejvýraznějších hvězd polského divadla, herečka Helena Modrzejewska. Ta však na rozdíl od svého blízkého přítele přijala americké občanství a přednášela o těžké situaci žen v pruském a ruském záboru. Kvůli této kritice jí byl zapovězen vstup na území ovládaná Ruskem.

Na počátku 20. století bychom se v USA mohli naživo zaposlouchat do koncertu dalšího známého polského velikána Ignacyho Paderewského. Ten netrhl čas pouze u piana, ale stal se také jedním z těch, kdo se zasloužili o nezávislost Polska v roce 1918.

V posledním dvacetiletí 19. století zvolna končila v USA zemědělská kolonizace a Poláci se vydávali za průmyslem, především do oblastí takzvaného Rezavého pásu, táhnoucího se od New Yorku po Wisconsin. Jedni dělali do úmoru v železárnách, ocelárnách nebo antracitových dolech, z jiných se stávali soudci, radní a pedagogové. Proti polské nálady, které napříč zemí vypukly roku 1901 po atentátu syna polských přistěhovalců Leona Czołgosze na prezidenta Williama McKinleyho, díky jasné distanci polské komunity zase rychle odezněly. Již před první světovou válkou se Chicago se 400 000 Poláky stalo „druhým hlavním městem Polska“.

Léta 1880–1914 jsou také dobou enormního růstu migrace Židů. Ti polští utíkali přes oceán po sérii pogromů a omezování práv za vlády cara Alexandra III. Začátkem 20. století například s rodinou emigroval čtyřletý Isidor Isaac Rabi, jenž v roce 1944 získal Nobelovu cenu za fyziku. Jakkoliv se evropským Židům Spojené státy jevily jako bezpečné útočiště, planoucí kříže Ku-klux-klanu nehořely pouze před domy Afroameričanů. Přesto byl v kontextu pozdějších dějin úprk do Spojených států nanejvýš moudrým řešením, neboť po první světové válce Kongres zpřísnil migrační právo. Během ní sem kupříkladu vycestoval další budoucí držitel Nobelovy ceny, tentokrát za ekonomii, Leonid Hurwicz.

Spojené státy se však staly novým domovem pro polské Židy rovněž po druhé světové válce, kdy toto etnikum reagovalo na pogromy (Kielce 1946) a antisemitské nálady. Poslední židovský exodus nastal v době antisemitské kampaně, aktivně vedené polskou komunistickou vládou od března 1968.

Za druhé světové války se v Americe usadili někteří členové básnického uskupení Skamander, například autor „sportovní poezie“ Kazimierz Wierzyński, pacifista Julian Tuwim či talentovaný Jan Lechoń. Tomu od psychických problémů nepomohl ani deník, který si vedl na radu psychiatra – nakonec si vzal život skokem z dvanáctého patra newyorského hotelu Hudson.

Poválečný hon senátora Josepha McCarthyho na domnělé komunistické zrádce znatelně dolehl také na emigranty. V průběhu 60. a 70. let, kdy nastala další imigrační vlna Poláků, muselo toto etnikum čelit obviněním (v mnohém opodstatněným), že je netolerantní v postoji vůči právům Afroameričanů a netají se antipatiemi k jejich vůdci Martinu Lutheru Kingovi, s jehož plánem integrace a otevřeného bydlení část polské komunity nesympatizovala.

Vtipy o Polácích

Situace se vyhrotila především v michiganském Detroitu, kde v letech 1966–1967 tento antagonismus vyústil v otevřené nepokoje. Hanlivé označení Polack, namísto správného Pole, se rozmohlo právě tehdy. Velmi populárními se také staly vtipy o Polácích, kteří byli vykreslováni jako hloupí, bigotní katolíci holdující alkoholu. „Proč se polský pár rozhodl mít pouze čtyři děti? Četli v novinách, že jedno z pěti dětí narozených v dnešním světě je hinduista.“ Polská komunita se proti tomuto druhu humoru, s nímž se lze poměrně často setkat v sitkomech, již dlouhá léta bouří.

V éře komunismu se USA staly místem delších i krátkodobých pobytů celé řady výrazných Poláků. Jednoho prosincového večera roku 1968 se v Los Angeles vraceli z večírku bohémští spisovatel Marek Hłasko a Krzysztof Komeda, autor hudby ke kultovnímu hororu Romana Polańskiego *Rosemary má děťátko*. Cestou Hłasko Komedu strčil a ten se udeřil do hlavy tak nešťastně, že v dubnu 1969 zemřel na krvácení do mozku. Výčitkami zdrcený Hłasko propadl ještě více alkoholu a o necelé dva měsíce později se předávkou prášky.

V 60. letech započal svou kariéru také Zbigniew Brzezinski. Tato šedá eminence americké politiky působila v administrativě prezidentů Johna Fitzgeralda Kennedyho, Lyndona B. Johnsona nebo Jamese Cartera, jemuž dělal poradce pro národní bezpečnost. Od 60. let působil v USA také básník Czesław Miłosz, jenž přednášel slovanské literatury na Univerzitě v Berkeley a Harvardu.

V 80. letech Poláci opouštěli rodnou zemi nejen z pohrutek politických, ale stále častěji i těch ekonomických. Tehdy se zde také usadil dramatik Janusz Głowacki, slavicí úspěchy na divadelních prknech *Antigonou* v New Yorku, v níž bezdomovci bojují o důstojný pohřeb svého kamaráda, či dílem *Polowanie na karaluchy* (*Lov na šváby*) o rozplynutí se amerického snu spisovatele a herečky. Podobné vystřízlivění reflektuje také dílo *Szczuropolacy* (*Krysopoláci*) Edwarda Redlińskiego, jenž si vedle amerických nešvarů bere na paškál rovněž ty polské.

Po pádu železné opony se začala proměňovat podoba emigrace na krátkodobou, jejímž cílem je primárně výdělek. Potomci generací, které emigrovaly v dřívějším období, se často velmi zdárně etablovali. Například v roce 2004 obdržel Nobelovu cenu za fyziku vědec polsko-italského původu Frank Wilczek.

Najdou se však i opačné případy. V roce 1978 otrásl areálem Severozápadní univerzity ve státě Illinois výbuch. Policista, jemuž v rukou explodovala doručená zásilka, měl štěstí, avšak jiným se řádění Theodora Kaczynského, známého jako Unabomber, stalo osudným. Za sedmáct let tento nadprůměrně inteligentní, avšak paranoidní a schizofrenní matematik zabil tři lidi a dalších třiatdvacet zranil. Absolvent Harvardu žil jako poustevník v montanských lesích a svými útoky trubkovými bombami chtěl upozornit na zničující civilizační pokrok. Unabombera nakonec dopadli v roce 1996. Svůj doživotní trest si osmdesátiletý Kaczynski, jenž se stal předlohou hned pro několik filmových i seriálových postav, odpykává v coloradské věznici, kde napsal několik recenzí na vědecké publikace.

Všeobecně je však polská komunita velmi dobře integrovaná a dnes se pyšní nadprůměrnými příjmy a vysokým vzděláním. Její široká síť organizací a institucí se kromě kulturních akcí zaměřuje také na sociální pomoc. Prakticky v každém městě s výraznější menšinou jsou nabízeny kurzy polštiny, někde se v tomto jazyce slouží i mše. Léta polského přistěhovalectví vytvořila z řady míst Spojených států velmi přátelské místo k životu: v Chicagu žijí téměř dva miliony obyvatel polské národnosti, v New Yorku sedm set tisíc. Život Poláka v Americe, kterému se zasteskne po vlasti, se tak dnes osudu osamocенého strážce majáku ze stejnojmenné Sienkiewiczovy povídky ani v nejmenším nepodobá.

Táňa Matelová

Města a městečka jižní Moravy: dojmy z cest po mytické zemi

Moravu jsem dlouho vůbec neznal. Už od dětství jsem se však intenzivně zajímal o vlastivědu, a tak jsem si na základě četby, televize a školní výuky vytvořil poněkud specifickou, zdánlivě dost stereotypní vizi této části naší republiky. Byly to pochopitelně představy naivní, zkreslené výpravnými fotografickými publikacemi, všemožnými pořady o památkách a přírodě, lapidárními a schematizujícími školními učebnicemi. A také obrazem moravské lidové kultury, který ke mně všemožně pronikal především písněmi v jejich podobách učesaných pro školu a veřejnost. Morava se tak pro mě stala určitým historickým (Velká Morava, sídla knížectví, slavné pamětihodnosti) a folkloristickým mýtem.

Na Moravu – a omezme ji pro účely tohoto textu na její jižní, v leccems typičtější, esenciálnější polovinu – jsem se poprvé dostal až na prahu dospělosti v rámci týdenní dovolené ve Strážnici. Cestu jsem si spojoval se značnými očekáváními. Zvlněná moravská krajina s rozlehlými polnostmi, vinohrady, sklípky; na dědinách souvislá zástavba i v té nejposlednější uličce; romantické modro-bílé chalupky a žudry; příroda plná orchidejových luk, lužních lesů, vátných písků, vápenců a teplomilných druhů, které jsem znal jen z knížek – to vše mě naplňovalo pocitem, že objevím jeden z našich rájů.

Už během cesty jsem ze svých iluzí postupně střízlivěl a po příjezdu se dostavil lehký šok. Oné mytické a vysněné jižní Moravě vévodily břízolit, trojdílná okna, asfalt a automobilismus. Atmosféru určovala všudypřítomná malost a provinčnost. Marně jsem hledal malebnost, na niž v jižních či východních Čechách narazíte prakticky v každém městečku. Marně jsem hledal stopy velkorysé světovosti, které potkáte v architektuře činžovních domů, vil a továren v celých Sudetech (a samozřejmě nejen tam). A konečně marně jsem hledal jakékoliv soustavnější celky původní venkovské zástavby, jež jsem tak dobře znal z rozsáhlých

chalupářských regionů v různých koutech Čech. Projeli jsme na kole celé Slovácko a Chřiby, ale žádnou skrytou perlu jsem v tomto ohledu nenalezl. V našem itineráři sice nechyběly slavné památky jako zámky v Buchlovicích a Miloticích, strážnický skanzen či Velehrad, všechno to však byly izolované objekty či areály, jejichž kontext tvořila opět ona umouněná všednost, šed' a nevkus. Rozčarování bylo tak silné, že jsem pak řadu let zajížděl nanejvýš do Brna, které jsem si od první návštěvy pro jeho architekturu a kulturu naopak značně oblíbil.

Ve většině jihomoravských měst však návštěvníka na první pohled zarazí neuspokojivá estetika veřejného prostoru a zástavby. Stačí se vzdálit z náměstí, a leckdy není potřeba ani to, aby člověk spatřil pestrobarevnou směsici domků s nepasujícími plastovými okny a tu a tam křiklavými cedulemi, jež propagují firmu či provozovnu. Tyto domky, přestože mívaly původně obdobnou estetiku, spolu aktuálně nijak neladí. Naopak se zdá, jako by se sousedé trumfovali, kdo svůj příbytek zprzní víc. Objektů rekonstruovaných s úctou a vkusem bychom napočítali na prstech jedné ruky. A platí to bohužel i na území městských památkových zón (například Napajedla a Ivančice),

Ulice v jednom nejmenovaném moravském městečku – auta a znetvořené řady domků původně z 19. století.

Foto: Martin Veselka

někdy kombinovaných s vyšší formou ochrany (viz Valtice na seznamu UNESCO), kde bychom očekávali kultivovanější přístup a památkářský dohled i nad objekty, které nepoživají statusu nemovité kulturní památky.

Bourání hodnotných staveb, stejně jako hromadné vyškrtávání cenných budov z památkového seznamu kvůli administrativní chybě z konce 80. let už jsou pouhým nepřekvapivým doplňkem tohoto trendu. Formálně to dokresluje nízký počet oficiálně prohlášených kulturních památek ve městech a obcích, ale také minimum vesnických památkových rezervací a zón. Chráněné pamětihodnosti, nezřídka prvotřídní kvality (zámky, kostely), jsou zde fakticky pouhými solitéry. Což je v podstatě cesta, kterou by developeři a část politiků – vytvářející setrvalý tlak na méně výrazné, ale ve svém souhrnu klíčové památky, jako jsou činžovní domy či průmyslové stavby – milerádi prosadili i třeba v Praze. Je to stav, kdy pohodlí, cena a rázná primitivní řešení vítězí nad vkusem, kultivovaností a úctou k dílu předků. Paměť tak ve tváři těchto měst a obcí zůstává zachována jako fragmentární hrstka izolovaných torz. Navíc příznačně platí těžko vysvětlitelné pra-

vidlo, že čím blíže k Čechám (Třebíčsko, Žďársko, Jihlavsko, Svitavsko), tím je historická tvář sídel zachována lépe. V případě jiných směrů – ke Slovensku a z větší části i k Rakousku (Břeclavsko, Hodonínsko, Uherskohradištsko) – to říci nemůžeme.

Motoristé v žírné zemi

Neutěšenost vizuální podoby měst umocňují intenzivní doprava a všudypřítomná auta. Prakticky jsem nenarazil na jihomoravské městečko, jehož náměstím by neprocházela frekventovaná komunikace a kde by toto prostranství zároveň nesloužilo jako velkokapacitní parkoviště. Hustá doprava a vozy parkující, kam jen oko dohlédne, spolehlivě zhnusí každého návštěvníka, který není „motoristou sobě“. Paradoxní je, že v Jihomoravském kraji funguje kvalitní a dobře vymyšlený integrovaný systém hromadné dopravy, ale užívat denně automobil tu zjevně patří navzdory aktuálním ekonomickým těžkostem k zásadním složkám společenského statusu. V autobusech a vlacích tudyž potkáte krom příměstských linek převážně jen mládež a seniory.

Značně rozporuplné je vnímání i oné živé stránky tradic. Lidové písně, tance, kroje a slavnosti jsou na jižní Moravě bezpochyby přítomnější než v jiných částech republiky. Působí zde stále ještě množství souborů, které tyto tradice

popularizují, a to i mezi mládeží. Otázkou však zůstává míra autenticity. Lze totiž vůbec o živém folkloru hovořit v době industrializovaného zemědělství, urbanizace, vzájemného odcizení a ztráty pouta člověka k půdě a přírodě, k jejímuž rytmu se valná část folklorních rituálů vztahovala? Podtrhuje to i rozpačitý dojem, který řada folklorních akcí v přesporním návštěvníkovi vyvolává. Nejsou všechny ty hody, jízdy králů, festivaly a přehlídky pouhým folklorismem, inscenací pro místní a turisty? Hosté se sice vizuálně pokochají, leč písně a tance povětšinou neznají, krojům nerozumí, jejich původnost a regionální příslušnost nejsou s to identifikovat. Za notného popíjení vína či pálenek tedy zpravidla jen přihlížejí, asi jako účastníci jakéhokoliv venkovského festáku jinde v republice. Tento je sice ozdoben pestrobarevnou a zpěvnou slupkou, pro valnou většinu přítomných však zůstává vyprázdněným rituálem a maskou, ba maškarou.

K tomu přistupuje jev, který mě jako filologa mrzí obzvláště. Jde o prudký ústup místních nářečí, jež zaznamenávám především u mladších generací. Důvody jsou pochopitelné, rychlost tohoto procesu na jižní Moravě – ve srovnání s Hanou, severní Moravou a Slezskem – snad zvyšuje provázanost s velkoměstem (Brnem) a intenzivnější napojení na Čechy. Patrně se tak dožijeme toho, že poznat Jihomoravana po pár větách už bude obtížné až nemožné. Koneckonců četné knižně vydané sbírky lidových písní je také zachycují v jakési jazykově normalizované, dialekt pouze místy naznačující formě. Je to v čemsi příznačné a zároveň trpké. Mnohem raději bych je četl a slyšel v podobě, v jaké skutečně ještě třeba začátkem 20. století zaznívaly.

Nelze pochopitelně zastírat, že výše uvedené problémy moravského venkova platí v určité míře pro celé Česko, respektive vycházejí ze stejných předpokladů. Mnoho let si však kladu otázku, proč jsou jejich důsledky na jižní Moravě o tolik zřetelnější. Odkud to pramení a proč to zrovna tady nabývá takto extrémní podoby?

Jako první člověka napadá prověřit možné historické příčiny. Vždyť Morava byla dlouho značně svébytnou zemí, kterou od Čech dělila nejen špatně propustná Vysočina, ale i celní hranice. A není to tak dávno, kdy byl její jih výrazněji provázán s Vídní než s Prahou. Pravěké osídlení zdejšího kraje bylo bohaté, silnou stopu zde zachovali dokonce i starověcí Římané. Dlouhé a pestré dějiny bezpochyby souvisí s příhodnými geografickými (blízkost

Dunaje a evropského jihu), geologickými (pestrost a výhodnost podloží), klimatickými (teplá oblast) a obecně přírodními podmínkami.

V rámci našich zemí zde tudíž panují vynikající až jedinečné předpoklady pro zemědělství. A snad právě tato orientace na půdu a rolnictví, jež později nenechala v regionu – s výjimkou Brna a několika dalších sídel – významněji rozvinout průmysl, může být jednou z příčin popisovaného stavu. Následné souvislosti si lze domýšlet. Tradiční zemědělský ráz kraje, a to i za komunismu, ztížil (podobně jako na Ostravsku hornictví) většině obyvatelstva možnost jiného vzdělání, kultivace. Zároveň po roce 1948 proběhla likvidace elit – statkářů a některých katolických a lidoveckých činitelů. K výraznější industrializaci a urbanizaci však nedošlo ani tehdy. Zdejší městečka, třebaže jsou lidnatá a rozsáhlá, mají dodnes veskrze venkovský charakter.

Potíže s pamětí

Nelze zapomenout na odsun Němců a společně s nimi i mocného rodu Lichtenštejnů, pro jih Moravy naprosto klíčového. Vyjma dodnes nedořešených restitucí a občasných tematizací temných kapitol vyhnání (brněnský pochod smrti) se ovšem v současnosti o německých dějinách regionu příliš nemluví. Německá přítom byla značná část Znojemska, dále pak Mikulovsko, Lednicko a Valticko, některé oblasti na Břeclavsku a Vyškovsku, ale také jižní Brněnsko a dlouhou dobu i samotné Brno. Rozsáhlá část regionu tedy ztratila své původní obyvatelstvo. Dosídlenci jej sice

I takto může vypadat památková zóna. Foto: Martin Veselka

Náměstí jako asfaltová plocha.

Foto: Martin Veselka

nahradili zpravidla v plném rozsahu a nepocházeli z daleka, ale snad právě proto se toto vykořenění na rozdíl od českých Sudet dnes připomíná méně. Jinak řečeno, popíjí-li někdo víno ve sklípčích v Kurdějově nebo koupe-li se v nádržích pod Pálavou, většinou si neuvědomí, že je to kraj obdobně „po Němcích“ jako třeba Krušné hory či Šluknovsko.

S oběma výše zmíněnými faktory patrně souvisí i to, že se na Moravě tolik nerozšířilo chalupaření, které v Čechách zachránilo tradiční tvář mnoha venkovských regionů. Méně urbanizovaný kraj zkrátka nepotřeboval druhé bydlení na venkově, navíc většina lidí z měst měla na vesnici stále ještě příbuzné či známé. Zdejší domky mimoto nebyly k chalupaření ani příliš vhodné pro svůj urbanismus (je to v podstatě řadová zástavba), nevelké rozměry a problematické stavebně-technické řešení (často byly vystavěny nuzně, z nepálených cihel – vepřovic). Platí též, že odsunem Němců a migrací lidí do měst se tu neuprázdnilo ani zdaleka takové množství nemovitostí jako v Čechách. Ostatně ani tramping a chataření se na jižní Moravě nerozvinuly v takové míře, jak to známe z Čech. Mnoho jihomoravských říčních kaňonů a jiných romantických lokalit je tímto fenoménem dotčeno jen málo. A netkví to jen v rozdílném počtu obyvatel.

Tím se dostáváme k možným příčinám sociologickým a psychologickým. Na Moravě se – snad právě kvůli staleté vazbě na půdu a hospodářství a silnější katolické víře – dodnes klade větší důraz na rodinnou a sousedskou komunitu. Jeho nedílnou součástí je i sdílení určitých mode-

lů, vzájemná inspirace, případně soupeřivost („kdo má co nového, lepšího“). Výsledek však nebývá vždy šťastný, zvláště pokud jde o estetiku a uměřenost. Dochází tak k paradoxu, kdy zde funguje tradiční pospolitost, jež příliš nesvědčí tradičním hodnotám materiální kultury.

Svůj podíl zde samozřejmě má i pro celou Českou republiku platný privatismus, jak o něm píše sociolog Pavel Pospěch, ale i jakási hrdost, svéráz Moravanů. Ty se projevují zahleděností do sebe a vyhraňováním se proti Čechům, Praze a centrum obecně. Jejich důsledkem je často zaslepená skepse ke všemu, co vzejde z centra. Prakticky při každém pobytu na jižní Moravě se proti mně někdo z těchto důvodů vymezuje, často anonymně a v banálních situacích. Podobnou zkušenost má nejspíše řada Čechů.

Pokusil jsem se nastínit, proč tvář moravských měst, městeček a venkova velice často působí disparátně, definovat hlavní neduhy a zamyslet se nad jejich hypotetickými příčinami. Závěry rozhodně nepokládám za jediné správné, svou roli zde bezpochyby sehrává více faktorů a některé ze zmíněných možná trochu jinak, než si myslím. Mnohem raději bych celý tento text psal z pozice Moravana. Právě mezi nimi mám řádku skvělých a vzácných přátel, z Moravy pocházeli mí nejoblíbenější básníci, vysoko si cením tamních hudebníků, s velkým zájmem čtu díla tamních vynikajících badatelů. Nerad bych tedy, aby má úvaha vyzněla jako pohrdlivé shlížení Čecha na Moravu. Tu zemi mám rád, intenzivně ji vnímám se všemi jejími problémy i nešvary a možná s o to větším zájmem odkrývám její půvaby, jež zůstávají prvoplánovým návštěvníkům poněkud skryty.

Martin Veselka

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Vycházíme již od roku 2012

